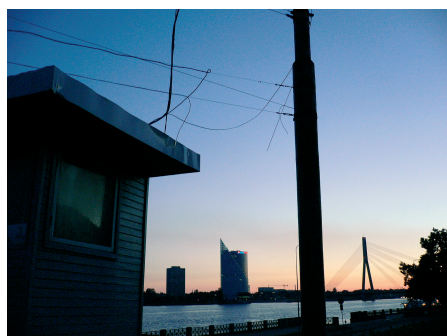

Fin Soc

SOSIAALIALAN MENETELMIEN ARVIOINTI I/2008

Projektiyhteiskunnan haaste arvioinnille **s.5**
Uusia aineksia vaikuttavuuskeskusteluun **s. 34**
Kriittinen näkökulma arviointiin **s. 41**

Julkaisija:

FinSoc-sosiaalipalvelujen
arviointiryhmä, Stakes

Päätoimittaja:

Riitta Seppänen-Järvelä
(v. 22.9.2008–28.11.2008)
Päätoimittajan sijainen:
Pekka Karjalainen

Toimittajat:

Pekka Karjalainen
Juha Koivisto
Tuija Kotiranta

Kannen kuva:

Pekka Karjalainen

Ulkoasu:

Tiina Haavistola

Taitto ja paino:

KS Paino,
Kajaani 2008

ISSN 1458-1744

Tässä numerossa

■ Pekka Karjalainen

FinSocin horisontista **s.3**

■ Janne Roininen

Projektiyhteiskunnan haaste arvioinnille **s.5**

■ Mikko Mäntysaari & Tuija Kotiranta

Arviointitutkimuksen merkitys muuttuu **s.11**

■ Johanna Hirvonen

Taloudellinen ja vaikuttavuuden arviointi eettisenä haasteena **s.14**

■ Laura Yliruka, Minna Savolainen, Sirpa Kaakinen & Jarmo Kärki

Hyvien käytäntöjen oppimisverkostot – toiminta syvenee **s.17**

■ Kaija Hänninen

Palveluohjauksen käytäntöjen arviointia ja haasteita **s.24**

■ Kirjoja

Marja Kaskisaari:

Arviointikulttuurin ekspansiot **s.29**

Petri Virtanen:

Taakse- ja eteenpäin katsovaa uudenlaista sosiaalityön tutkimusta **s.32**

Tuija Kotiranta:

Uusia aineksia vaikuttavuuskeskusteluun **s.34**

Petteri Paasio:

Suomalainen arviointikäytäntöjen kulttuuriteko! **s.36**

Pertti Korteniemi:

Realistinen evaluaatio kehittämistyössä **s.38**

Riitta Seppänen-Järvelä:

Arviointi osallisuuden asialla? **s.39**

■ Minna Kivipelto & Tuija Kotiranta

Kriittinen näkökulma arviointiin – Pohtiva matkaraportti Odensen arviointisymposiumista **s.41**

■ Eija Bergman & Pekka Borg

Arvioinnin asiantuntijat kokoontuivat Lissabonissa globaalein teemoin **s.45**

Takakannessa ryhmän yhteystiedot

FinSocin horisontista

FinSoc-lehdessä ja sen edeltäjässä Newsissä on käsitelty arvioinnin asiaa vuodesta 1997 alkaen. Stakesin ja Kansanterveyslaitoksen fuusioitua uudeksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseksi (THL) käsissäsi saattaa olla viimeinen FinSocin julkaisu. Toivomme tietenkin, että epävarmuuden ajan jälkeen sosiaalipalvelujen arviointi löytää paikkansa ja kanssakulkijansa, ja että asian tiimoilta julkaisutoimintakin jatkuu.

Ajankohtaisten asioiden lisäksi halusimme paikantaa lehden teemaksi arviointitiedon luonteen, rajojen ja rajoitteiden pohdinnat. Tiedonsosiologisesti ajatellen kyse on tiedonlajien suhteesta toisiinsa sekä niiden mahdollisesta ristiriitaisuudesta ja synergiasta. Pyrimme teeman kautta hahmotamaan arviointitiedon hyödynnettävyyttä, sekä valottamaan yleisemmin arvioinnin yhteiskuntasuhdetta. Vähitellen on ryhdytty kysymään, mikä on arvioinnin yhteiskuntasuhde ja sitä myötä arvioinnin paikka? Kysymys lienee relevantimpi monikossa muotoiltuna: millaisia ovat arvioinnin yhteiskuntasuhteet ja positiot? Valotan kysymystä kahdella esimerkillä tutkimuskirjallisuudesta.

Petteri Paasio¹ kuvaa arvioinnin ekspansiota neljällä ulottuvuudella. (i) Arviointiin liittyvää kirjallisuutta julkaistaan kiihtyvällä vauhdilla ja arvioinnin edistämiseksi on perustettu hankkeita sekä instituutioita. (ii) Erilaisia arviointeja tehdään niin paljon, että on mahdotonta pysyä niiden suhteen

ajan tasalla edes suppealla toimialueella. Hankkeen tai toiminnan arvon mittana näyttää olevan se, että siitä on tehty arviointiraportti. (iii) Erilaisissa organisaatioissa – pienistä järjestöistä valtiollisiin instituutioihin – sijoitetaan mittavia resursseja toiminnan tuloksellisuuden arviointiin. Organisaation arvoa punnitsee strategia, jonka toteumista mitataan. (iv) Suomessa on 2000-luvulla tapahtunut nopea ajattelutavan muutos. Vaikuttavuudesta on tullut keskeisin arviointikysymys, ja se on samalla toiminnan ja organisaatioiden tärkein päämäärä.

Petri Virtasen² mukaan arvioinnin tulevaisuuden suunnat määräytyvät pitkälti samassa linjassa julkisen hallinnon kehittymisen kanssa. Arvioinnista on tullut osa politiikan tekemistä, julkista hallintoa ja osa yksittäisen työntekijän arkirutiinia. Voidaan puhua jopa toiminnan tarkastuksen yhteiskunnasta. Ilmaiset johtuvat arvioinnin liittämisestä toimintojen (toiminnan tarkastus, tilintarkastus, seurantatiedon kerääminen) yleistymisestä. Kysymys on tilintekovastuusta, ja tämän myönteisenä piirteenä arviointi voidaan nähdä keinona kontrolloida hajautuvaa ja tulosohjattua julkista toimintaa. Näyttöön perustuva toiminta ja arviointi kuvaavat julkisesti rahoitetun toiminnan ja samalla arvioinnin luonnetta 2000-luvulla. Näyttövaatimusten perspektiivissä arviointi on löytänyt paikkansa yksilö- ja organisaatiotasolla. *Yksilötasolla* voidaan moninaisia ja hajanaisia ammatillisia käytäntöjä kehittää erityisesti näyttöön perustuviksi käytännöiksi. Vastaa-

vasti hyvinvointipalveluja tuottava *organisaatio* on kiinnostunut näytöstä, joka liittyy toiminnan tehokkuuteen, taloudellisuuteen ja vaikuttavuuteen. *Toimijoiden* näkökulmasta kyse on oman toiminnan oikeutuksen ja merkityksen osittamisesta. *Arvioijalle* näyttöön perustuva tieto tarkoittaa arvioinnin luotettavuutta ja tarkoituksenmukaisuutta.

Vaikka ennustaminen on tunnetusti vaikeaa, arviointitoiminnan tulevaisuus kiinnostaa. Esimerkiksi FinSocin tekemän delfi-arvioinnin³ mukaan arvioinnin tulevaisuutta hämärtää se, että arviointia ei ole olemassa itsessään, vaan se on aina suhteessa ympäröiviin olosuhteisiin. Vaikka suomalainen arviointikulttuuri on vahvistunut ”megatrendiksi”, voidaan tilannetta kutsua menetelmällisesti jopa keskeneräiseksi. Arvioinnille voi kuitenkin povata pitkää ikää, koska projektoituva ja alati uusia suuntia hakeva hallinto, kehittämishankkeet ja ohjelmapolitiikat tarvitsevat palautemekanismeja ja ohjausvälineitä.

Kaikkiaan, jos arvioinnista on tullut hallinnon ja palvelutoiminnan läpäisevä periaate, on tarpeellista kohdentaa kriittinen katse arvioinnin tietoon sekä tiedontuottamisen ehtoihin ja taitoihin. Eriyisesti sosiaalipalvelujen osalta voisi toivoa, että yliopistoissa panostettaisiin kattavammin vaikuttavuuden arvioinnin ja vaikuttavuustutkimuksen (perus)kysymyksiin. Sen sijaan terveydenhuollon tutkimuksessa vaikuttavuuden arviointi on keskeinen läpäisevä periaate, joka liittyy alan perustutkimukseen, soveltavaan tutkimukseen ja lopulta

tutkimuskatsauksiin vaikuttavista käytännöistä.

Nykytilanteelle on oireellista Janne Roinisen tässä lehdessä kuvaama tilanne, jossa arviointitieto ja alan toimijuus ovat fragmentoituneet monille kentille ja monentasoisten osajien haltuun. Mikko Mäntysaari onkin väittänyt (Sosiaaliturva-lehti 8/08) arviointien olevan usein heikkotasoisia ja niiden laatuvalvonnan olematonta. Arviointikentän hallitsematon hajanaisuus tarkoittaa, että Roinisen esittämälle arviointia eheyttävälle perustutkimukselle on todella tarvetta. Ja tämä jos mikä on myös akateeminen ja tiedonhallinnallinen haaste.

Vaikuttavuusbuumista huolimatta arvioinnilla on jatkossakin erilaisia rooleja, tehtäviä ja positioita. Riittävä diversiteetti auttaa välttämään sen, että arviointi on se ainoa pääasia. Vedungia mukaillen; arviointialloista huolimatta arviointitoiminnan kokonaisuuskin on vain yksi luku suuremmissa kertomuksissa – aikamme gigatrendissä.

■ Pekka Karjalainen
TUTKIJAJA
STAKES, FINSOC

¹ Paasio, Petteri (2006) Yleinen ja erityinen viitekehys arvioinnista. Hallinnon tutkimus 25 (3), 92–107.

² Virtanen, Petri (2007) Arviointi. Arviointitiedon luonne, tuottaminen ja hyödyntäminen. Edita Publishing.

³ Korhonen, Satu & Julkunen, Ilse & Karjalainen, Pekka & Muuri, Anu & Seppänen-Järvelä, Riitta (2007) Arviointi ja hyvät käytännöt sosiaalipalveluissa. Asiantuntijoiden pohdintoja tulevasta. Helsinki: Stakes. Raportteja 16/2007.

Projektiyhteiskunnan haaste arvioinnille

Yhteiskunnallinen muutos näkyy erilaisina tapoina järjestää yhteiset toimintamme. Jokainen aika muokkaa oman näköisensä yhteiskuntamuodon. Viime aikoina toimintatapamme ovat kehittyneet projektimaisiksi. Projektoituvia toimintatapojamme kuvaa hyvin projektiyhteiskunnan käsite. Projektiyhteiskuntakehitys on jatkumoa aiemmille yhteiskuntamuodoille agraariyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan ja edelleen palveluyhteiskunnan kautta tietoyhteiskuntaan.

Projektiyhteiskunta on rinnakkainen nykyisen tietoyhteiskunnan kanssa ja sen oleellinen osa. Kulloisenkin yhteiskuntamuodon mukaiset toimintatavat heijastuvat yhteiskunnan eri osiin. Nykyinen projektiyhteiskuntamuoto levittää projektimaiset toimintatapansa vähitellen kaikkiin osiinsa. Yksi yhteiskunnallisen toiminnan muoto on alue- ja yhdyskuntasuunnittelu. Alue- ja yhdyskuntasuunnittelu on ollut sosiaalialan tavoin aina vahvasti sidoksissa ympäröivään yhteiskuntamalliin ja saanut muotonsa sen kautta. Molemmilla suunnittelualoilla olemassa olon peruslähtökohta on kulloisenkin ympäröivän yhteiskunnan sosiaalinen tilaus. Nykyinen projektiyhteiskuntamallin vahvistuminen ikään kuin haastaa ne projektoitumaan kanssaan.

Projektoitumisen haaste muovaa suunnittelun luonnetta uusiksi. Suunnittelutoiminta fragmentoituu ympäröivän yhteiskunnan mukana. Toi-

saalta fragmentoitumiseen liittyy kielteisiä pirstaloitumisen piirteitä, mutta se voidaan nähdä myös myönteisessä mielessä moninaistumisena. Haaste ei ole myöskään yksisuuntaisen kohtalonomainen – deterministinen. Kaikenmuotoinen suunnittelu muovaa myös osaltaan yhteiskuntaa. Kaikki suunnittelu on jo lähtökohdiltaan proaktiivista, uutta synnyttävää.

Yhteiskunnalliset tilaukset

Projektiyhteiskuntakehityksen aikaansaama fragmentoituminen asettaa haasteen myös arviointitutkimukselle. Arviointitutkimus on vahvasti sidoksissa yhteiskunnallisiin tilauksiin. Se on saanut erilaisia ilmenemismuotoja eri yhteiskuntavaiheissa ja hakee parhaillaan vastinettaan nykyiseen. Arviointitutkimuksenkaan projektiyhteiskunnalta saama haaste ei ole yksisuuntainen. Arviointitutkimus moninaistuu ja luo omalta osaltaan uusia tapoja jäsentää yhteiskunnan toimintoja. Arvioinneista on muodostumassa jopa uusi yhteiskuntakehityksen ohjaustapa. Tätä kutsutaan arviointiohjaukseksi. Arviointiohjausta on nykyisin ryhdytty pitämään uudenlaisena projektoitunutta julkista hallintoa läpäisevänä ohjausideologiana. Sen katsotaan soveltuvan nykyiseen yhteiskuntaan aiempaa keskitetysti toteutettua normiohjausta paremmin (Roininen 2008). Normiohjaus perustui säädöksiin ja keskitetysti normitettuun resurssien jakoon. Arviointiohjaus perustuu sitä vastoin toiminnan laadun ja tarkoituksenmukaisuuden seu-

rantaan sekä tulosten ja vaikutusten arviointiin. Aiemmin yhteiskuntaa ohjattiin keskitetyllä säädös- ja resurssiohjauksella, nykyisin niiden rinnalla toimii yhä enemmän tulos- ja laatuohjaus.

Projektiyhteiskuntakehitys on tuonut mukanaan myös ongelmia, jotka ovat heijastuneet arviointitutkimukseenkin. Projektiyhteiskuntaan kuuluu tietty epävarmuus, lyhytjännitteisyys sekä kokonaisuusien pirstoutuminen ja epäselkeys. Arviointinkin nykyinen luonne hahmottuu muutosturbulensseissa hyvin pirstaleisena ja epäselkeänä, mikä luo epävarmuutta ja väärinkäsityksiä alan tulevaisuudesta. Vaikka fragmentoituminen voidaan nähdä moninaistumisen kautta voimavarana, arviointitutkimuksen luonteen ja kehityksen epäselkeys ei ole kenenkään etu. On syntynyt tarve hahmottaa arvioinnin luonnetta nykyistä selkeämmin sekä etsiä keinoja sen mahdolliselle eheyttämiseksi. Eheyttämisen haaste on vaikea, sillä eheyttäessä tulisi huomioida myös moninaistuminen voimavarana.

Tämä artikkeli pohjautuu tekeillä olevaan väitöstudiumukseen. Väitöksen käsikirjoitus on tätä artikkelia kirjoittaessa esitarkastusvaiheessa. Väitöstudiumuksen tavoitteena on kuvata alue- ja yhdyskuntasuunnittelun arvioinnin fragmentoitumisen luonnetta ja etsiä sen eheyttämisen mahdollisuuksia. Pyrin tässä artikkelissa nostamaan väitöshaasteistani esille erityisesti perustutkimuksellisen arviointitutkimuksen tarpeen. Pidän sen vahvistamista tärkeänä, jotta projektiyhteiskuntakehityksen aikaansaamat arviointitutkimuksen myönteiset fragmentoitumisen piirteet (moninaistuminen) pääsisivät nykyistä teemakohtaista pirstoutumista vahvemmin esille. Yksi mahdollinen tie perustutkimuksellisen arviointitutkimuksen vahvistamiseen on mielestäni alan eheyttäminen kokonaisvaltaisella, holistisella lähestymistavalla. Erityisen tärkeää arvioinnin eheyttäminen on alue- ja yhdyskuntasuunnittelun kaltaisella monitieteisellä alalla.

Projektiyhteiskunnan ja arviointitoiminnan toisiinsa kietoutuminen

Projektiyhteiskunnan rakentuminen ja arviointitoiminnan yleistymisen ovat sidoksissa toisiinsa.

Arviointiohjaus on voimistunut samanaikaisesti yhteiskunnan läpiprojektoitumisen kanssa (ks. esim. Kasvio & Nieminen 1999, Seppänen-Järvelä 2004, Sulkunen & Rantala 2006 ja Virtanen 2003). Arviointien nähdään soveltuvan erityisen hyvin juuri projektoituvan yhteiskunnan ohjauskeinoiksi.

Suomessa ja maailmalla velloo koko julkisen sektorin kentällä poikkeuksellisen vahva arvioinnin ekspansio, joka läpäisee aikakautemme kulttuurin ja politiikan (Vedung 2003). Tämä näkyy muun muassa siten, että arviointia koskevaa teoreettista kirjallisuutta ja käytännön arviointiraportteja julkaistaan runsaasti, arvioinnista keskustellaan lukuisissa seminaareissa ja konferensseissa sekä arviointialan valtiollisia ja yhdistyspohjaisia instituutteja perustetaan kiihtyvällä vauhdilla. Myös Suomessa julkinen sektori suuntaa nykyään huomattavia voimavaroja arviointiin, josta on muodostunut yhä merkittävämpi osa julkista hallintoa. Tähän on johtanut muun muassa saatavilla olevan informaation lisääntyminen

ja sen merkityksen kasvu, hallinnon kasvaneet avoimuus- ja läpinäkyvyysvaatimukset sekä päätösvallan hajauttaminen yhteiskunnan julkisessa ohjaamisessa.

Arviointitutkimuksen fragmentoituminen

Arviointitutkimuksen ja käytännön arviointien fragmentoituminen läpäisee alan teoreettis-metodologisia jäsenyyksiä ja käytännön hyödyntämisen. Arviointitutkimuksen nykyinen valtaparadigma on luonteeltaan pluralistinen. Arvioijat joutuvat nykyisin pohtimaan aiempaa syvällisemmin valitsemiensa viitekehysten valintoja.

Fragmentoitumista on lisännyt ennen kaikkea arviointilähestymistapojen laajeneva kirjo; esimerkkeinä kvasiarvioiva, toiminta-alakohtainen, tutkimussuuntauskohtainen ja kokoava lähestymistapa. Myös jakaantuminen etukäteis-, väli- ja loppuarviointeihin sekä ulkopuolisiin ja sisäisiin arviointinäkökulmiin on lisännyt ammattikunnan erikoistumista joillekin mainituista arviointitehtävistä. Sama ilmiö on näkynyt erikoistumisena

Projektiyhteiskunta heijastuu arviointiin

politiikka-, ohjelma-, hanke- ja toimintatapa-arviointeihin. Lisäksi arviointien sisällöllinen kattavuus on laajentunut huomattavasti. Enää ei arvioida vain vaikutuksia (vaikutusten arviointi), vaan arviointikohteena voi olla yhtä lailla tarpeet, tavoitteet, strategiat, tuotokset ja merkitykset. Arvioijien ammattikuntakin on fragmentoitunut institutionaalisesti useisiin metodisiin koulukuntiin.

Arviointien hyödyntämistavoistakaan ei arvioijien ammattikunnassa vallitse yhteistä näkökulmaa. On olemassa useita osin keskenään ristiriitaisia näkökulmia siitä, miten arviointeja tulisi hyödyntää. Myöskään yhteistä näkemystä arviointeihin liittyvistä haasteista tai niiden ratkaisutavoista ei ole.

Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun arviointikäytäntöjen pirstoutuminen

Nyky-yhteiskunnan läpiprojektoituminen on johtanut alue- ja yhdyskuntasuunnittelussa fragmentoitumisen ja erikoistumisen tavoitteluun. Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun fragmentoitumista ja erikoistumista on lisännyt myös alue- ja yhdyskuntasuunnittelijoiden ammattikunnan pirstoutuminen keskenään ristiriitaisia paradigmoja noudattaviin koulukuntiin. Lisäksi asiaan on vaikuttanut erillisten temaattisten arviointien (mm. alue- ja yhdyskuntasuunnittelun YVA, SVA, IVA) jatkuva määrällinen kasvu.

Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun arviointi voidaan jakaa selvitysuuntoiseen ja tutkivaan arviointiin sekä arvioinnin akateemiseen tutkimukseen. Arviointien fragmentoitumiskehitys ja ehyttämisyhtymykset ilmenevät selvitysuonteisissa ja tutkivissa arvioinneissa miltei toistensa peilikuvina. Selvitysuonteiset arvioinnit kulkevat prosesseina kokoavasta fragmentoituneempaan suuntaan, kun taas tutkivat arvioinnit etenevät fragmentoituneesta kokoavaan.

Väitöstyöni empiirinen aineisto osoittaa myös, että alue- ja yhdyskuntasuunnittelun arviointi on fragmentoitunut arvioinnin perustutkimukseen, arviointisovelluksiin ja arvioinnin kehittämistyöhön. Ne ovat saaneet toisistaan poikkeavat sisällöt ja kohteet. Arvioinnin kehitystyössä on keskitytty itse arvioinnin tehostamiseen, kehittämiseen ja parantamiseen. Arviointisovellukset

ovat painottuneet toiminnan tehokkuuden, relevanssin, merkityksen ja tarkoituksenmukaisuuden teemoihin. Vähäinen arvioinnin perustutkimus on kohdistunut arviointikohteiden, kontekstien, viitekehysten ja olemuksen selvittämiseen. Kolme näkökulmaa yhdistyy hyvin harvoin samoissa arviointitapauksissa. Siten riittävän eheät arviointikokonaisuudet jäävät muodostumatta. Eheä ja kokoava arviointilähestymistapa on tärkeää alue- ja yhdyskuntasuunnittelun kaltaisella monitieteisellä alalla. Erityisen tärkeää se on aluekehityksen arvioinneissa, sillä alueellinen kehittäminen on itsessään kokonaisvaltaista toimintaa.

Mitä arviointien ehyttäminen tarkoittaa?

Arvioinnin ehyttämisellä tarkoitan sekä arviointitutkimuksen että käytännön arviointien kokoaavaa lähestymistapaa, jossa arviointitoimintaa tarkastellaan laaja-alaisesti eri arviointitutkimuksen temaattisia osakokonaisuuksia ja arviointikohteina olevia suunnittelusektoreita integroiden. Arvioinnin ehyttäminen tarjoaa yhden mahdollisen ratkaisun väitöstyössäni esille nostamiini arvioinnin fragmentoitumisen kielteisiin ilmiöihin, kuten pirstaloitumiseen. Se myös vahvistaa fragmentoitumisen myönteisiä moninaistumisen piirteitä.

Väitöstutkimuksessani esitettävät arvioinnin ehyttämisen avaukset muodostuvat suunnitelumaantieteellisestä kokoavasta lähestymistavasta sekä arvioinnin ehyttämisen elementeistä (kuvio 1). Niitä ovat evolutionaarinen kehitysnäkökulma, soveltavan systeemimetodologian avulla tapahtuva kokonaisuusien hallinta sekä arviointien laaja-alainen käyttäjälähtöisyys. Kokoavalla, laaja-alaisuuteen ja synteeseihin pyrkivällä ehyttävällä arviointitutkimuksella ei pyritä asioiden totaaliseen hallintaan, vaan tavoitteena on oppia ymmärtämään paremmin asioiden kokonaisvaltaisia yleispiirteitä yksityiskohtiin takerutumisen sijasta.

Tutkimukseni empiiriset arviointitapaukset osoittivat, että kokonaisvaltainen näkökulma soveltuu erityisesti laaja-alaisiin arviointitehtäviin, siis tehtäviin, joissa arvioitavana on useista erilaisista teemoista ja tavoitteista muodostuvat kokonaisuudet. Tällaisia ovat alue- ja yhdyskuntasuunnittelun alal-

la esimerkiksi Suomessa toteutettavat EU-aluekehittämissuunnitelmat sekä runsastavoitteiset suunnitteluhankkeet, kuten maankäytön ja kaavoituksen arviointi. Kokonaisvaltainen näkökulma mahdollistaa niiden arvioinnissa lukuisten – usein myös intresseiltään ristiriitaisten - teemojen ja tavoitteiden välisten sidosten arvioinnin paremmin kuin keskittyminen erillisiin osavaltaisiin arviointeihin. Erillisinä osavaltaisina arviointeina voidaan tässä yhteydessä nähdä esimerkiksi suunnittelun ympäristövaikutusten (YVA), sosiaalisten vaikutusten (SVA) tai työllisyysvaikutusten arviointi.

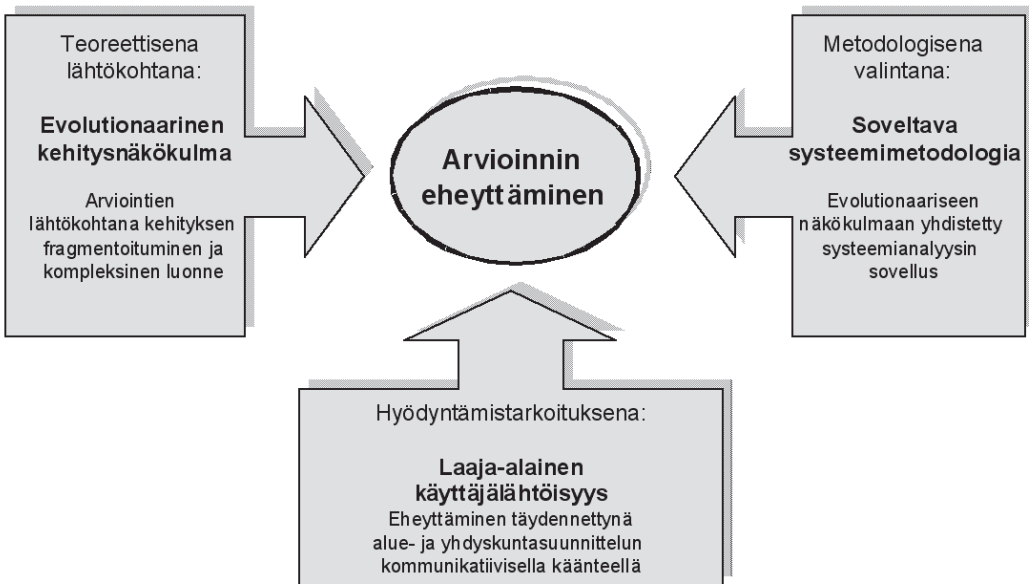
Kokonaisvaltainen ja eheyttävä näkökulma soveltuu erityisen hyvin myös akateemiseen arvioinnin tutkimiseen meta-arvioinnin keinoin. Kokonaisvaltainen näkökulma mahdollistaa esimerkiksi arvioinnin spesifien osavaltaisien arviointialojen keskinäisen vertailun sekä niitä yhdistävän teoreettis-metodologisen perustan laaja-alaisen pohdinnan ja kehittämistyön. Kokonaisvaltaisella otteella projektiyhteiskunnan moninaisia ilmiöitä integroiva kehitystyö on ylipäätään mahdollista.

Arvioinnin eheyttäviä elementtejä

Evolutionaarinen kehitysnäkemys soveltuu arvioinnin eheyttämisen lähtökohdaksi paremmin

kuin lineaarinen kehitysnäkemys. Lineaarisella kehitysnäkemyksellä on paljon yhteistä radikaalin rationalismin kanssa (ks. Vedung 2003). Molemmat perustuvat positivistiseen uskoon siitä, että ongelmille (tässä yhteydessä arviointiongelmiä) on aina löydettävissä selkeät ratkaisut, jonka jälkeen esimerkiksi alueiden tai yhdyskuntien kehitys voi jatkua entiseen tahtiin. Arvioinneissa lineaarinen näkökulma on kulminoitunut pelkistetyimmillään arviointielementtien lineaarisiksi panos-tuotos -arviointien prosessuaaliseksi ketjuksi. On uskottu voitavan ottaa arviointikohteen kehitys kausaalisesti haltuun ja tuottaa näin arviointitulkit ja -suosituksia kohteen kehityksestä. Evolutionaarinen lähestymistapa kehityksen arviointiin perustuu neljään elementtiin: kompleksisuuteen, emergenttiin kehitykseen sekä todellisuuden moninaisuuteen ja dynaamisuuteen (Valovirta 2007). Näitä kehityksen ilmentymismuotoja ei kyetä tavoittamaan rationalistis-lineaarisella arviointikohteen lähestymistavalla.

Toinen kokonaisvaltaisen näkökulman edellytys on arvioinnin jonkin asteinen systeemiteoreettinen lähestymistapa. Se tarkoittaa järjestelmällistä ja organisoitua tapaa kuvata fragmentoitunutta kompleksisuutta (ks. esim. Jackson 2003). Se ei siis tarkoita kompleksisuuden ja emergentin ke-

Kuvio 1. Arvioinnin eheyttäviä elementtejä.

hityksen sivuuttamista, vaan organisoitua kompleksisuutta. Erityisesti soveltava systeemimethodologia näyttää tarjoavan tähän hyviä välineitä.

Käyttäjälähtöisen arvioinnin pohdintani liittyy erityisesti alue- ja yhdyskuntasuunnittelun kommunikatiiviseen käänteeseen, Fettermanin kumppaneineen (1996) esittämälle voimaannuttavan arvioinnin (empowerment evaluation) tarpeelle sekä Pattonin (1997) havainnoille arviointien puutteellisesta hyödyntämisestä. Koska projektoitunut yhteiskuntamalli on laajentanut arviointeihin tavalla tai toisella osallisten lukumäärää, se on samalla lisännyt tarvetta tarkastella arviointien hyödyntämistä laaja-alaisesti ja kokoavasti.

Perustutkimuksellisen arviointitutkimuksen tarve

Arviointi on tutkimusalana kehittynyt ja laajentunut harvinaisen nopeasti. Laajentuminen on ollut seurausta projektiyhteiskunnan kehityksestä. Varsinkin alan pragmaattinen, soveltava tutkimus on yleistynyt, monipuolistunut ja integroitunut kiinteäksi osaksi suunnittelua ja sen päätöksentekoprosesseja. Laajetessaan arviointitoiminta on kuitenkin pirstoutunut sisäisesti. Ala on laajentunut ulospäin, mutta ei ole syventynyt sisäänpäin.

Alan fragmentoituminen on johtanut siihen, että arvioinnin peruskysymykset ja pohjafilosofiat on sivuutettu liian kevyesti, tai ne ovat jääneet vauhdissa kokonaan pohtimatta. Kiire arviointisovellusten tuottamiseen on näkynyt vähäisenä keskusteluna arvioinnin kokonaisuudesta. Perustutkimuksellinen arviointitutkimus on jäänyt kehittymättä.

Nopeasti laajentunut innostus sektorikohtaiseen soveltavaan arviointitutkimukseen ja kehitystyöhön on heijastunut myös arviointien laatuun. Alan kärkkäimmät kriitikot ovatkin nostaneet esille keskusteluissa termin arviointiteollisuus, jossa tieteellisellä tasolla ja laadulla ei ole juuri sijaa. Projektiyhteiskunnalle ominainen tulosvastuujattelu ja toimeksiantojen kilpailuttaminen

on kohdistunut myös arviointitutkimukseen itseensä. Se on ollut omiaan siirtämään arviointien mielenkiinnon perustutkimuksen sijasta sovelluksiin.

Toisaalta kehityksen voidaan tulkita olleen sopeutumista toimintaympäristön eli projektiyhteiskunnan asettamiin reunaehtoihin. Pohjautuahan projektiyhteiskunnan malli juuri pitkälle vietyyn fragmentoitumiseen ja erikoistumiseen. Tässä mielessä arvioinnin fragmentoituminen ja erikoistuminen voidaan nähdä enemmän tai vähemmän tiedostettuna mukautumisstrategiana ajan haasteisiin. Arviointiala mukautui joustavasti projektiyhteiskuntaan ja olisi voinut jäädä kehittymättä tai kehittyä huomattavasti hitaammin ilman fragmentoitumista ja erikoistumista.

Arviointitutkimuksen fragmentoitumista ja erikoistumista ei kuitenkaan voida pitää yksioikoisesti uhkana alalle. Ala voi jatkossa kehittyä ja vahvistua fragmentoitumisen ja erikoistumisen kautta. Siten se voi vastata onnistuneesti ajalle ominaisen pirstoutuneen projektiyhteiskunnan haasteisiin. Näen kuitenkin arvioinnin perustutkimuksen vahvistamisen ja eheyttämisen tarpeelliseksi ja tarkoituksenmukaiseksi. Mitkään yhteiskuntamallit ja -muodot eivät ole pysyviä. Projektiyhteiskuntakehitys voi muuttaa suuntaa suhteellisen

nopeasti. Kehittyvänä nuorena tutkimusalana arviointitutkimus ei voi sitoa itseään projektiyhteiskuntamalliin liian tiukoin sitein ollakseen itseään kunnioittava tutkimusala. Liian läheinen sidos tähän hetkeen myös heikentää arviointitutkimuksen mahdollisuuksia saada ansaitsemansa kunnioitusta tiedeyhteisössä.

Näen myös, että arvioinnin perustutkimuksen vahvistaminen täydentää merkittäväällä tavalla arviointien jo sinänsä vahvoja soveltavan tutkimuksen ja kehitystyön osia. Kokonaisvaltainen arviointinäkökulma ei ole vaihtoehto sektorikohtaiselle ja temaattiselle arvioinnille, vaan alaa täydentävä ja eheyttävä lähestymistapa. Samalla ala eheytyy myös perustutkimuksen suuntaan ja syvenee sisäänpäin ulkoisen laajenemisen ohella.

Perustutkimuksellinen arviointitutkimus tarpeen

Tästä hyötyy niin alan sisäinen kehitys kuin alan toimintaympäristökin laadun parantumisena.

■ **Janne Roininen**

TUTKIJAJA LAATUVASTAAVA
YHDYSKUNTASUUNNITTELUN TUTKIMUS- JA KOULUTUS-
KESKUS (YTK)/TEKNILLINEN KORKEAKOULU (TKK)

KIRJALLISUUS

Fetterman, David M. & Kaftarian, Shakeh J. & Wandersman, Abraham (eds. 1996) Empowerment Evaluation. Knowledge and Tools for Self Assessment and Accountability. Thousand Oaks: SAGE.

Jackson, Michael C. (2003) Systems Thinking: Creative Holism for Managers. John Wiley & Sons, Ltd., England.

Kasvio, Antti & Nieminen, Ari (1999) Kilpailu työstä. Tutkimus globalisaatiosta, maailmanlaajuista työpaikkakilpailusta ja Suomen mahdollisuuksista. Tampere: Sitra ja Tampere University Press.

Patton, Michael Quinn (1997) Utilization Focused Evaluation. The new Century Text. 3.edition. Thousand Oaks, London and New Delhi: SAGE.

Roininen, Janne (2008) Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun arvioinnin fragmentoitunut luonne ja eheyttäminen. Julkaisematon väitöskirjan käsikirjoitus 31.3.2008.

Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (2006 toim.) Projektityhteiskunnan käänttöpuolia. Helsinki: Gaudeamus.

Seppänen-Järvelä, Riitta (2004) Projekti: kehittämisen kehto vai musta aukko? Yhteiskuntapolitiikka 3, 251-259.

Sulkunen, Pekka (2006) Projektityhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektityhteiskunnan käänttöpuolia. Helsinki: Gaudeamus.

Valovirta, Ville (2007) Tulkintoja etukäteisarvioinnista – teoriaa, käsitteitä ja menetelmiä. Alustuksen esitysmateriaali Suomen arviointiyhdistyksen vuosiseminaarissa 12.10.2007, Helsinki.

Vedung, Evert (2003) Arviointialto ja sen liikkeelle panevat voimat. Helsinki: Stakes, FinSoc. Työpapereita 2/2003.

Virtanen, Petri (2003) Suomalaisen julkishallinnon haasteet ja toimintaympäristön muutoksen hallinta. Hallinnon tutkimus 22 (4), 298-309.

Arviointitutkimuksen merkitys muuttuu

Mikko Mäntysaaren haastattelu,
haastattelijana Tuija Kotiranta

TK: Kun FinSoc-ryhmä täytti 10 vuotta, teki Sirpa Andersson tähän lehteen (2/2006) jutun, jonka nimi oli FinSocin alkutaival. Sirpa haastatteli sinua ja minua siihen. Sinä sanot tuossa jutussa, että arviointi on tiedon tuottamista työhön ja muutenkin yleisvire oli positiivinen. Tuosta haastattelusta on kulunut kohta kaksi vuotta ja tilanne on uusi. Stakesin ja Kansanterveyslaitoksen fuusiota valmistellaan ripeällä vauhdilla ja nähtäväksi jää, onko edessä FinSocin lopputaival. Vaikka ryhmän työ luonnollisesti eri tavoin jatkuu uudessa organisaatiossa, voi nimikyltti vaihtua.

Siksi olisi kiintoisaa kuulla mitä nyt ajattelet tai toivot sosiaalihuollon ja koko sosiaalialan arviointilta jatkossa. Tai mitä näet sen uhkakuvina. Sinä nimittäin täräytät Sosiaaliturva-lehden numerossa 8/08 ilmoille väitteen, jonka mukaan arvioinnit ovat usein heikkotasoisia eikä niiden laatua valvota minkäänlaisen kritiikin kautta. Voitko hieman tarkentaa ja perustella väitettäsi?

MM: Koetan vastata ensiksi siihen, millaisena näen sosiaalihuollon arviointitoiminnan tulevaisuuden yleensä. Minusta on perusteita väittää, että arviointitoiminta eri muodoissaan lisääntyy edelleen, eli varsin pitkäaikainen kasvusuuntaus jatkuu.

Toinen seikka sitten on, millaisia vaikutuksia tällä kasvulla on sekä sosiaalihuollolle että projektiyhteiskunnan yhteiskuntatieteelliselle

tutkimukselle. Professori Pekka Sulkunen esitti taannoisessa kirjassaan aika kipakkaa kritiikkiä arviointitoiminnan nopeaa kasvua kohtaan. Vaikka Sulkusen kritiikki tuntui ensin ylilyönniltä, olen alkanut ajatella vähän samaan tapaan monista asioista. Voi olla niin, että sosiaalihuollossakin arviointitoiminnan kasvu ei ole yksinomaan myönteinen seikka, kuluttaahan se huomattavan paljon resursseja, jotka voitaisiin käyttää myös palvelutuotantoon.

Viittasit tuossa myös esittämäni kritiikkiin arviointitutkimusten laadusta. Arviointiraportithan ovat aivan samanlaisia kuin muutkin tutkimusraportit; niitä on hyviä, keskinkertaisia ja huonoja. Minusta tuntuu, että arviointien määrän kasvessa yhä tärkeämpää on niiden laadusta keskusteleminen.

TK: Mitä ehdotat tehtäväksi? Kenelle vastuu laadusta kuuluu? Eikö se kuulu tilaajille?

MM: Tilaajille kuuluu tietysti paljon vastuuta. Tilaajathan resursoivat arviointinsa haluamallaan tavalla. Mikäli käytettävissä on vain vähän aikaa ja niukalti ihmisiä, on selvää, että kovin syvälle ei voida mennä. Tutkimus maksaa aina, eikä arviointitutkimus ole tässä suhteessa mikään poikkeus. Hyvin usein arviointia ajatellaan voitavan tehdä käytännössä ilmaiseksi. Yliopistolle saatetaan esittää, että opiskelijat voisivat tehdä arvioinnin pro graduna. Se ei ole useinkaan mahdollista.

Mutta täytyy kyllä sanoa, että ovat arvioitsijatkin vastuussa. Joskus ongelmat ovat ihan oikeasti vaikeasti ratkaistavissa, joten niiden ratkaisemiseen tarvittava panostus olisi hyvin suuri. Kun siihen ei ole mahdollisuutta, tyydytään helpoihin ratkaisuihin. Voi myös käydä niin, että käytettävissä oleva aineisto on niin suuri, että sen analysointiin ei riitä aika.

Sitten on olemassa menetelmällisiä ongelmia. Minua on pitkään aikaa huolestuttanut summatiivisen arvioinnin menetelmien ja tutkimusasetelmien kehitymättömyys, enkä ole tässä varmaan ainoa.

Yhä tärkeämmältä tuntuu kunnollinen taloudellinen arviointi. Michael Scriven väittää, että arvioinnissa on aina kyse (myös) rahasta eli siitä, että toiminnalla saavutettuja tuloksia verrataan käytettyihin resursseihin. Vaikka ei tehtäisi kustannus-hyötyanalyysia, on jonkin asteinen vertaaminen käytettyihin resursseihin aika usein mielekästä.

TK: Millaisia arviointeja tai arviointitutkimuksia ehdottaisit uudessa organisaatiossa tehtäviksi? Millaisia metodisia otteita näkisit jatkossa tarvittavan?

MM: Tätä sietää kyllä pohtia. Minusta sosiaalialalla turvaututaan turhan helposti eräänlaiseen ”metodivetoisuuteen”, jossa finessia haetaan mahdollisimman kiinnostavien ja merkittävien tulosten sijaan mahdollisimman erikoisesta arviointimenetelmästä. Samaa piirrettä on nähtävissä myös vaikkapa yhdysvaltalaisessa arviointikulttuurissa. Erilaiset arviointitutkimuksen koulukunnat ovat lähinnä tavaramerkkejä, joilla arvioitsijat hankkivat menestystä ja vaikutusvaltaa. Sosiaalihuollon palvelut ovat asiakkaille aivan oikeasti tärkeitä, ja siksi saavutettavien tulosten merkittävyyden ja kiinnostavuuden tulisi olla arviointitutkimuksessakin keskeisintä.

TK: Mikä on mielestäsi yliopistojen rooli arviointitutkimuksen suhteen?

MM: Jyväskylässä toimii Koulutuksen tutkimuskeskus ja sen yhteydessä koulutuksen arvioin-

tineuvosto. Kombinaatio, jossa kasvatustieteelliseen tutkimukseen vahvasti perehtyneessä yliopistossa toimii sekä koulutukseen keskittyvä tutkimuslaitos että arviointitutkimusta tekevä keskus, on osoittautunut toimivaksi. Stakesin Jyväskylän alueyksikkö voi merkitä sosiaalialan arviointiosaamisen kehittymistä, ehkä jopa keskitymistä Jyväskylään. Pitäisin kuitenkin tärkeänä myös sellaista perinteistä yliopistojen tehtävää, jota voisi sanoa vaikkapa käytäntökriittiseksi tutkimukseksi.

TK: Ovatko yliopisto-opiskelijat kiinnostuneita arviointitutkimuksesta?

MM: Oikeastaan väittäisin, että ovat. Yllättävän monet haluavat tehdä esimerkiksi pro gradunsa käyttäen arviointitutkimuksen ideoita hyväkseen.

Jopa realistisesta arvioinnista ollaan aidosti kiinnostuneita. FinSocin ja sen yhteistyökumppanien hyvä työ näkyy ja vaikuttaa; itsekin olet ollut tärkeä vaikutteiden antaja luentojesi ja muun toimintasi kautta, myös Jyväskylässä.

Tarvitaan käytäntökriittistä tutkimusta

Valitettavasti minun on myös sanottava, että meillä on aika vähän pakollista evaluaatioon perehtymistä. Siksi sosiaalityön maisteriksi voi hyvin valmistua, ilman että kovinkaan vakavasti on joutunut perehtymään arviointitutkimuksen problemeihin. Näin on tietysti monien muidenkin asioiden kohdalla, yliopisto-opinnot perustuvat valinnan mahdollisuuksiin. Itse olen ollut aika haluton määräämään arviointitutkimuskirjallisuutta pakolliseksi luettavaksi – luotan enemmän itsekin valinnanvapauteen.

Usein evaluaatiosta kiinnostuneet ovat käytännön työssä jo olleita, aikuisia opiskelijoita, joilla on omakohtaista kokemusta ja myös mielipiteitä siitä, että arvioinnista on hyötyä. Ehkä on silti reilua myöntää, että useimmat opiskelijat hakevat kiinnostuksen kohteensa muualta. Varmaan vaikkapa narratiivinen tutkimus, sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi ovat edelleen niitä lähestymistapoja tutkimukseen, joista sosiaalityön opiskelijat eniten ovat kiinnostuneita, aivan samoin kuin monissa muissakin

yhteiskuntatieteissä. (Nuo viitekehukset tai ajatteluperinteet eivät tietenkään sulje pois arviointitutkimuksellista otetta.)

TK: Onko vielä jotain jota haluaisit sanoa?

MM: Nyt kun Stakes on fuusioitumassa KTL:n kanssa uudeksi suureksi tutkimuslaitokseksi, toivon kovasti, että Stakesin ja sitä edeltäneiden organisaatioiden parhaat perinteet voisivat jatkua ja jalostua myös sosiaalihuollon kysymyksissä. Poliittinen keskustelu liikkuu nykyään vahvasti terveydenhuollon kehittämisen kysymyksissä ja sosiaalihuollon palveluista ja niiden kehittämisestä puhutaan selvästi vähemmän. Sosiaalihuoltoa

on kuitenkin mahdotonta korvata muulla, esimerkiksi terveydenhuollolla tai poliisin toiminnalla. Sosiaalihuollon palveluja voi toki aina kehittää, ja tässä arviointitutkimus on arvokas apu.

TK: Kiitos haastattelusta.

Mikko Mäntysaari
SOSIAALITYÖN PROFESSORI
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tuija Kotiranta
KEHITTÄMISPÄÄLLIKKÖ
STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKKÖ

Taloudellinen ja vaikuttavuuden arviointi eettisenä haasteena

Valmistelin vuoden alussa sosiaalialan ammattikorkeakouluopiskelijoille peruskurssia sosiaalitaloudesta ja erityisesti sosiaalipalvelujen taloudellisesta arvioinnista. Tiesin kurssin olevan haasteellinen ja kohtaavani opiskelijoilta ihmetteleviä kysymyksiä tyyliin: ”Miksi minun pitää tietää tällaisista asioista, minähän tulen tekemään asiakastyötä enkä vertailemaan mitään kustannustietoja?”. Myös puhe julkisten palvelujen taloudellisten reunaehtojen kiristymisestä sekä tuottavuus- ja tehokkuusvaateiden voimistumisesta sosiaalipalveluissa herätti opiskelijoissa tunteita. Olen kohdannut hoiva-alan ammattilaisia, jotka ovat työssään nähneet taloudellisten reunaehtojen kiristyneen siinä määrin, että ovat lyöneet hanskat tiskiin. Talouden on nähty ottaneen määrittelyvalan ja työn tekemisen olosuhteiden muuttuneen ammattietiikan vastaisiksi; heille tuottavuudesta oli tullut synonyymi kaikelle ei-toivotulle.

Epäilemättä moni sosiaalialan asiakastyötä tekevä tai alalle koulututtava näkee talouden ja sosiaalisen välissä ammottavan kuilun, ovathan taloustieteen perusperiaatteet sosiaalityön ihmiskäsityksen ja eettisen perustan näkökulmista vieraita. Perinteisestä taloustieteen teoriasta johdetut tehokaiden markkinoiden toteutumisen edellytykset (ks. esim. Pusa, Piirainen & Kettunen 2004) ovat monessa suhteessa vastakkaisia niille sosiaalityön käytännöille, joissa palvelun tarve ei ole ennakoitavissa tai asiakkaalta puuttuu käsitys tarvitsemastaan avusta. Sama pätee tilanteisiin, joissa asiakas

ei kykene tekemään itsenäisiä valintoja palveluiden välillä, markkinoilta puuttuvat keskenään kilpailevat palveluntarjoajat tai palvelun käytöstä aiheutuu muille ihmisille tai yhteiskunnalle ulkoisvaikutuksia (esim. perheenjäsenen sairastumisen tai työttömyyden heijastuminen koko perheen hyvinvointiin).

Kysymys sosiaalipalvelujen taloudesta ja taloudellisesta arvioinnista näkyi siis hienoisena hämmennyksenä opiskelijoiden kasvoilla. Sosiaalitaloudellisten ajatusten ohittaminen sillä perusteella ”ettei kustannustietojen vertailu kuulu kutsumukseen”, sai minut kurssin jälkeen mietteliääksi. Jäin pohtimaan, kuinka eri tavoin sosiaalialan työtehtävissä toimivat mahtavat ymmärtää sosiaalipalvelujen taloutta ja ennen kaikkea taloudellisen arvioinnin luonnetta. Millaisia tulkintoja ja merkityksenantoja on sosiaalialaa opiskelevilla korkeakouluopiskelijoilla, sosiaalityön ammattilaisilla, tutkijoilla, kehittäjillä tai päätöksentekijöillä? Eroavatko näkemykset toisistaan, kohdistuuko arviointitiedon hyödyntämiseen aitoa kiinnostusta ja koetaanko tieto tärkeäksi?

Talouden diskurssit ja arvioinnin eettisyys

Hyvinvointipalveluiden (taloudellista) arviointia taustoitetaan usein viittaamalla tuotantotalouden ja New Public Managementin oppeihin, jotka ovat rantautuneet osaksi hyvinvointipalveluiden uutta

ohjauksjärjestelmää. Talouden diskurssien yksipuolinen korostaminen taloudellisen arvioinnin perusteluissa saattaa kuitenkin johtaa tilanteeseen, jossa sosiaalipalvelujen taloudellinen arviointi näyttäytyy ajopuuna talouden vahvassa virrassa. Näkemys myös korostaa eroa talouden ja sosiaalisen välillä sekä vahvistaa käsitystä taloudelle alisteisesta tiedon tuotannosta. Yksinomaan näistä lähtökohdista tulkittua tietoa on vaikea kytkeä osaksi sosiaalityön ammatillisia käytäntöjä.

Sosiaalipalvelujen taloudelliselle arvioinnille on löydettävissä myös toinen tulokulma – arvioinnin eettisyys. Siitä huolimatta, että talous ja sosiaalinen näyttävät ensi katsomalta olevan etäällä toisistaan, jopa toistensa vastapoleja, on kiehtovaa huomata, että sosiaalipalvelujen taloudellisessa arvioinnissa kysymys talouden ja sosiaalisen suhteesta on ennen kaikkea eettinen ja sosiaalialan arvoperustasta nouseva. Taloudellinen arviointi määrittellään tiedon tuottamiseksi rajallisten resurssien parhaasta käytöstä. Se, mitä resurssien paras käyttö sosiaalitaloudellisessa arvioinnissa pitää sisällään, saa määrittelynsä sosiaalityön yleisistä tavoitteista kuten ihmisten, ryhmien ja yhteisöjen hyvinvoinnin ja toimintakyvyn tukemisesta ja lisäämisestä. Rajallisten resurssien käyttäminen siten, että ne lisäävät mahdollisimman paljon väestön hyvinvointia, on mielestäni ennen kaikkea eettinen tavoite.

Sosiaalitaloudellisen arvioinnin lähtökohdat ovat piilotetusti läsnä sosiaalityötä ja sosiaalipalvelutyötä tekevän ammattilaisen arjessa. Viime kädessä taloudellisen arvioinnin perustavoite palautuu jokaisen asiakastyötä tekevän ammattieettiseen pohdintaan: Kuinka minä tiedoillani ja taidoillani voin toimia asiakkaan parhaaksi tai kuinka yksikömmö nykyisellä henkilöstöllään ja käytössä olevilla voimavaroillaan kykenee edesauttamaan positiivista muutosta asiakkaan elämäntilanteessa? Kyse on ennen kaikkea siitä, kuinka ammattialan eettiset periaatteet realisoituvat työssä. Kysymyksen tulisi kiinnostaa jokaista alalla työskentelevää tai alalle koulututtavaa. Kun kysymyksen purkaa arjen käytännöiksi, huomaa sosiaalisen työn erityisen vaativuuden. Rutiinien toistaminen voi olla helpompaa kuin vallitsevien toimintatapojen kriittinen tarkastelu ja muuttaminen sekä vaihtoehtoisten ja entistä vaikuttavampien käytäntöjen kehittäminen omassa työssä ja työyhteisössä. Eet-

tisesti kestävää ja taloudellisen arvioinnin näkökulmasta perusteltua toimintaa ovat niiden käytäntöjen ja palvelujen etsiminen ja kehittäminen, joilla on ”suuri todennäköisyys edesauttaa tavoiteltua positiivista muutosta” (Nugent, Sieppert & Hudson 2001). Miten tavoiteltava positiivinen muutos on sitten osoitettavissa, on arviointitutkimuksen kentällä pitkään jatkunut ja epäilemättä myös tulevaisuudessa jatkuva teoreettinen, epistemologinen ja metodologinen keskustelu, johon en tällä kirjoituksella kuitenkaan osallistu.

Tuottavuudesta kustannusvaikuttavuuden arviointiin

Sosiaalipalvelujen taloudellisen arvioinnin sisällä tuottavuuden ja kustannusvaikuttavuuden välinen suhde on eettisesti latautunut. Siinä, missä tuottavuus kertoo käytettävissä olevien tuotantopanosten ja niillä aikaansaatuisten tuotosten suhteesta, tietoa kustannusvaikuttavuudesta saamme tarkastelemalla, missä määrin tavoitellut asiakasmuutokset saavutetaan olemassa olevilla resursseilla. Tuottavuuden paradoksi on, että se ei kerro juurikaan palvelun tai hyödykkeen vaikutuksesta eli missä määrin palvelu vastaa asiakkaan, potilaan tai kuluttajan tarpeisiin. Tuottavuus on sitä korkeampi, mitä ”enemmän saadaan vähemmällä”. Maailman historiasta löytyy lukuisia irvokkaita esimerkkejä, joissa tuottavuuden tavoittelu on mennyt vaikuttavuuden tavoittelun edelle.

Olin keväällä 2008 mukana rajantakaiseen Karjalaan suuntautuneella matkalla. Sain matkan aikana paljon historiatietoa Karjalasta. Yksi esimerkki sai erityisen mielteliäksi. Laatokan läheisen Aunuksen Karjalan silmäkantamattomiin aukeavat pellot ovat hedelmällistä ja viljan kasvuille suotuisaa maaperää. Hyvin hoidettuina ja viljeltyinä pellot olisivat aikanaan olleet ja olisivat edelleen maan merkittävimpiä vilja-aittoja. Neuvostovallan aikana tehtiin kuitenkin maatalouspoliittinen linjaus, jonka mukaan Aunuksen alueet valjastettiin kanien kasvattamiseen. Alue nähtiin otolliseksi nimenomaan kanitaloudelle ja viljavat peltolakeudet jäivät hyödyntämättä. Maatalouden tuottavuus oli tältä osin epäilemättä korkea, kanithan tunnetusti lisääntyvät nopeasti, mutta olisivatko hedelmällinen, viljava maa ja suotuisa ilmasto olleet panoksina vaikuttavammin kohdennettavissa? Esimerkki

sai provokatiivisesti kysymään sosiaalipalveluiden vaihtoehtokustannusten perään. Mistä löytyvät sosiaalipolitiikan kaninkasvattamot? Vai onko sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa osattu aina tehdä kustannusvaikuttavia valintoja?

Työn vaikutusten osoittaminen osana ammatillisuutta

Vaikutusten tunnistaminen ja osoittaminen ei vielä sinällään, ilman kustannusten systemaattista arviointia, ole taloudellista arviointia. Kuitenkin kysymykset vaikutusten todentamisesta, mitattavuudesta ja operationalisoinnista suuntaavat keskeisesti sosiaalipalvelujen taloudellisen arvioinnin kehitystä.

Terveydenhuollossa ja lääketieteessä vaikutusten osoittaminen on toiminnan eettinen perusedellytys ja esimerkiksi lääketutkimuksissa tiukasti systematisoitua ja säänneltyä. Vaikuttavuusnäkökulman unohtaminen arvioinnissa voi johtaa inhimillisiin ja terveydellisiin tragedioihin, kuten Lontoon epäonnistunut lääkekoe seurauksineen vuonna 2006 osoitti (Wadman 2006). Kehitteillä olleen leukemia- ja nivelreumalääkkeen kliinisessä lääketutkimuksessa kokeeseen osallistuneet tutkittavat saivat vakavan, sairaalahoitoa vaatineen yleisreaktion, mikä synnytti laajan keskustelun ihmisiin kohdistuvien kokeellisten lääketutkimusten turvallisuudesta ja eettisyydestä. Entä sosiaalialan ammatillinen työ, jota tehdään inhimillisen elämän haavoittuvimmilla ja herkimmillä osa-alueilla? Sosiaalipalvelujen ja yksittäisten sosiaalityön interventioiden vaikutusten arvioinnissa on omat erityishaasteensa verrattuna lääketieteen asetelmiin, joissa interventiot ovat selkeämmin rajattavissa ja eristettävissä. On silti kyseenalaista käyttää tätä argumenttia yhtenä perusteena sivuuttaa taloudellinen ja vaikuttavuuden arviointi sosiaalipalveluissa. Esimerkiksi kokeellisten ja vertailevien asetelmien käyttökelpoisuutta sosiaalipalveluiden arvioinnissa kritisoidaan monesti juuri eettisten kysymysten vuoksi. Toisin sanoen nähdään eettisesti kyseenalaiseksi kohdentaa osalle ihmisistä interventio ja jättää osa interventioiden ulkopuolelle. Asian voi esittää myös kääntäen. Kuinka eettisesti kestävää on tarjota elämänhallintansa kanssa kamppailevalle ihmiselle palvelua, jonka kustannuksista ja vaikutuksista ei ole systemaattisesti kerättyä tietoa?

Eikö tarjottavien palvelujen vaikuttavuus ole niiden legitimitietin ja eettisen kestävyuden perusta?

Sosiaalipalveluissa taloudellisen arvioinnin tie on rikkonainen ja polveileva. Yhden arviointiasetelman taakse ryhmittynyttä rintamaa tuskin tulee muodostumaan. Silti sosiaalipalvelujen taloudellista arviointia sen enempää kuin sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön ammatillisuutta tuskin vie eteenpäin työn vaikuttavuuden arvioinnin toteaminen mahdolliseksi. Vaikka kieltäminen soisi lausujalleen ”kathartisen kokemuksen, helpotuksen ja puhdistautumisen (Paasio 2003, 22)”, vaikuttavuuden osoittamisen tulisi olla sisään kirjoitettu sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin ja niiden kehittämiseen.

Taloudellisen arvioinnin systemaattinen kehittäminen sosiaalipalveluissa on epäilemättä haastavaa, eikä toisten tieteenalojen tallaamien arvioinnin polkujen seuraaminen johda sosiaalityön ominaispiirteet huomioon ottavan omaehtoisen arvioinnin kehittämiseen. Haasteellisuus ei kuitenkaan tarkoita mahdollomuutta. Tutkimuksen teon luonteeseen kuuluu sisäsyntyisesti haasteiden vastaanottaminen ja vaikeisiin ilmiöihin tarttuminen. Taloudellisessa arvioinnissa vaikutusten arvioinnin väistäminen ja jopa kieltäminen on eettisesti kyseenalainen väistöliike. Eikö jokaisen ammattialan keskeisimpiä kysymyksiä tulisi olla oman työn vaikutusten osoittaminen? Välinpitämättömyys työn seurauksista on välinpitämättömyyttä alan eettisiä periaatteita kohtaan ja ammatillisuuden väheksymistä.

Johanna Hirvonen

TUTKIJ

JYVÄSKYLÄN AMMATIKORKEAKOULU,

STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKKÖ

KIRJALLISUUS

Nugent, William & Sieppert, Jackie D. & Hudson, Walter W. (2001) Practice Evaluation for the 21st Century. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.

Paasio, Petteri (2003). Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. Helsinki: Stakes. FinSoc työpapereita 3.

Pusa, Olli & Piirainen, Keijo & Kettunen, Aija (2004). Johdatus sosiaalitaloustieteeseen ja sosiaalipalvelujen talouteen. http://pieksamaki diak.fi/files/diak_pmk/Sosiaalitalous/Johdatussostaltieteeseen.pdf

Wadman, Meredith (2006). London's disastrous drug trial has serious side effects for research. Nature 440, 388-389.

Hyvien käytäntö- jen oppimisverkostot – toiminta syvenee

Tämän ajankohtaiskatsauksen tarkoituksena on Stakesin hyvien käytäntöjen oppimisverkostojen, niiden lähtökohtien, tavoitteiden, toimintatapojen ja käytännön kokemusten tarkastelu. Oppimisverkostoja lähestytään arviointitiedon tuottamisen ja kumuloimisen näkökulmista sekä eräänlaisena informaatio-ohjauksen muotona. Stakesiin on toistaiseksi perustettu yhdeksän sosiaali- ja terveysalan hyvien käytäntöjen oppimisverkostoa: lapset ja perheet, päihde- ja mielenterveystyö, ikäihmisten palvelut, vammaisuus, rikossovittelu, monisektoriset hyvinvointipalvelut ja verkostomaiset käytännöt, kehittämistyö, henkilöstö sekä tietoteknologia sosiaalialalla. Hyvät käytännöt koskettavat sekä sosiaali- että terveysalaa. Oppimisverkostoja syntyy toiminnan myötä lisää. Oppimisverkostojen tehtäviksi on määritelty oman aihealueensa hyvien käytäntöjen tunnistaminen, arvioiminen, levittäminen ja soveltamisen tukeminen. Tavoitteena on luoda työskentelytapa, jossa on mukana asiantuntijoita alan tutkimus- ja kehittämistoiminnasta, järjestöistä ja korkeakouluista. Osa verkostoista on jo vakiintunut siten, että ne ovat omaksuneet käyttöönsä hyvät käytännöt toimintatapoja ja -ajattelua (esimerkiksi rikossovittelun oppimisverkosto) ja toisaalta on perustettu aivan uusia verkostoja asian edistämiseksi (esimerkiksi päihde- ja mielenterveystyön oppimisverkosto).

Oppimisverkostot informaatio-ohjauksen menetelmän ja kehittelyn kohteena

Oppimisverkostoja käytetään tänä päivänä työelämän kehittämishankkeissa keskeisinä toimintamuotoina ja eurooppalaisissa hankkeissa, kuten Euroopan sosiaalirahaston hankkeissa. Oppimisverkostoilla pyritään usein ratkaisemaan erinäisten kehittämishankkeiden tulosten levittämisen ja juurruttamisen ongelmaa, niin sanottua soveltamiskuilua (Alasoini 2007, 2).

Laajemmin tarkasteltuna oppimisverkostot liittyvät kansainväliseen ja suomalaiseen sosiaalipoliittiseen ajatteluun, joka tukeutuu mahdollistavien verkostojen, yhteistyön ja kumppanuuden voimaan. Tämä nähdään keinoksi elää epävarmuuden ja jatkuvasti muuttuvan toimintaympäristön kanssa, mahdollisuutena synnyttää sosiaalisesti kestävää ja elinvoimaista tietoa (Nowothy ym. 2002). Oppimista ja asiantuntijuutta koskevat laajemmat muutokset ovat nostaneet ylipäättään kysynnän toimintatavoille ja menetelmille, jotka palvelevat avaraa käsitystä asiantuntijuudesta, tiedosta ja osaamisesta (Karvinen-Niinikoski 2004). Toisaalta on kyse normiohjauksen jälkeisestä informaatio-ohjauksen tai tavoiteohjauksen toteuttamistavasta julkishallinnossa, jossa hyödynnetään suostuttelevia toimia sitovien määräysten sijaan (Sulkunen 2006; Stenvall & Syväjärvi 2006).

Taustalla voi olla ajatus sosiaalisen sosiaalisuuden edistämisestä itsessään, minkä voidaan nähdä olevan sosiaalialalla keskeinen hyve. Sosiaalinen sosiaalisuus tarkoittaa sellaisten olosuhteiden edistämistä, joissa välittämisen, kunnioittamisen sekä arvostamisen asenteet voivat elää, joissa yksilöt voimaantuvat (Ikäheimo 2008, 22). Toiset ajattelevat tällaisen toiminnan ”liukkaaksi, epäselväksi ja muotoutumattomaksi maaperäksi politiikalle” (EES evaluaatiokonferenssin työryhmäkutsu 2007), jopa romanttiseksi rationalismiksi (Sulkunen 2006, 27).

Oppimisverkostot, kehittämisverkostot ja innovaatioverkostot ovat myös itsessään tänä päivänä kiivaan kehittelyn ja tutkimuksen kohteena (ks. mm. Suominen ym. 2007; Hyötyläinen 2006; Kuitunen & Niinikoski 2007). Niiden peruspiireina voidaan löytää tiettyjä toimintatapoja ja periaatteita, vaikka ne ovatkin luonteeltaan monimutkaisia, usein itseorganisoiuvia järjestelmiä. Oppimisverkostot perustuvat ideoihin verkostoitumisesta, osaamisen jakamisesta, sekä yhteisen tiedonrakentelun prosesseista. Hyötyläisen (2006) mukaan olennaista oppimisverkostojen perustamisessa on, että tavoite on yhteisesti neuvoteltu ja jaettu. Lisäksi tärkeää on neuvotella eri yhteistyömuodoista ja -verkostoista ja suunnitella yhteisesti toiminnan sisältö. Oppimisverkostojen rakentumisessa on olennaista se, että osalliset osallistuvat toiminnan suunnitteluun kaikissa vaiheissa. Tämä sitouttaa, tuottaa yhteisen tiedonrakentelun maaperän ja luo yhteistä identiteettiä. Oppimisverkostojen tuloksia voivat olla rakennetut yhteistyöverkostot ja henkilökohtaiset suhteet, verkostotoiminnan aikana tuotetut tuokset, sekä syntyneiden tuotosten hyödyntäminen jo oppimisverkostoprosessin aikana.

Oppimisverkostoissa toimimisen katsotaan mahdollistavan erilaisten mallien soveltamisen, kehittämisen, tutkimuksen, koulutautumisen, konsultoinnin sekä ideoiden ja innovaatioiden testaamisen. Oppimisverkostoissa syntyvät uudet yhteistyömuodot mahdollistavat uusien innovaatioiden kehittämisen. Oppimisverkostoissa tieto ja tietämys eivät riitä oppimisen edistämiseen oppimisfoorumissa. Kyse on tulkinnoista. Olennaista onkin tulkintojen ja merkitysten vuorovaikutteinen käsittely. Tätä kautta yhtei-

sössä kyetään asettamaan uusia kysymyksiä ja tuottamaan uutta tietoa. Toiminnan älykkyys ei palaudu yhteen logiikkaan tai intention, vaan ”järki” on systeemissä (Hyötyläinen 2006, 45).

Hyvät käytännöt -toiminnan kehityskaari

Mitä mahdollisuuksia oppimisverkostoajattelun hyödyntäminen sosiaali- ja terveystieteiden hyvien käytäntöjen tunnistamiseen ja levittämiseen tuottaa? Ensiksi on hyvä luoda katsaus siihen, mistä tähän päivään on tultu. Stakesin Hyvä käytäntö -hankkeessa 2004–2007 etsittiin keinoja rakentaa teoreettisesti perusteltu tiedontuotannon, arvioinnin ja välittämisen malli, jonka kautta sosiaalialan hyviä käytäntöjä pystyttäisiin hyödyntämään laajemmin. Hankkeessa kartoitettiin kansainvälisiin kokemuksiin nojautuen vaihtoehtoisia tiedontuottamisstrategioita ja tehtiin erilaisia kokeiluja. Hyvä käytäntö -tietokatsauksia syntyi, arviointikäsikirjojen tuettiin arvioinnin ja tiedonmuodostuksen prosesseja sosiaalialan organisaatioissa, verkkopalvelu kehitettiin keräämään hyviin käytäntöihin liittyvää tietoa ja hyvien käytäntöjen kuvausmalli kehitettiin olemassa olevien arvioitujen käytäntöjen koontamista varten.

Hyvät käytännöt -hankkeessa päädyttiin johtopäätökseen, että ”alhaalta ylös” -tiedontuotannon malli toimi lupaavimmin. Nähtiin, että toimijoita tulee tukea kehittämään, arvioimaan ja kuvaamaan hyviä käytäntöjään. Verkkopalvelu kehitettiin hyvien käytäntöjen kuvausten kokoamista varten ja kuvausmalli itsessään kehitettiin niin, että se edistäisi siirrettävyyden kannalta olennaisten tekijöiden esiin tuomista kuvauksissa. Hyvästä käytännöstä rakennettiin eräänlainen kriittisen reflektion prosessi, jossa työntekijät puukevat sanoiksi sen, mitä hypoteeseja heillä on toimintatavoistaan ja niiden toimivuudesta. Tämän jälkeen haettiin keinoja siihen, millä tavoin voidaan hakea näyttöä toimintatapojen toimivuudesta ja vaikutuksista (Korhonen & Julkunen 2007).

Hyvien käytäntöjen kuvausprosessiin haettiin vuorovaikutuksellisuutta. Nähtiin, että kuvausten laatu paranee vuorovaikutuksen keinoin. Lähdettiin kehittämään hyvä käytäntö -työpajoja. Hyvien käytäntöjen prosessiin sisältyy käytäntöjen

kuvaaminen ja kuvausten koontaminen verkkopalveluun. Tästä seuraa kuitenkin kysymys, miten hyvät käytännöt tämän jälkeen leviävät. Näyttää siltä, että käytännöt eivät leviä kovin hyvin pelkästään tietokantojen avulla. On myös keskusteltu siitä, mitä yleensä tulisi pyrkiä levittämään; tietoa käytännöstä, itse käytäntöä vai kenties yleisiä ideoita käytäntöjen pohjalta ja mitkä ovat leviämisen mekanismit (esim. Alasoini 2007; Korhonen ym. 2007).

Hyvät käytännöt tulisi nähdä systeemisinä. Tämä tarkoittaa, että hyvien käytäntöjen lopputuotosten levittämisen ja juurruttamisen ohella luodaan rakenteita, joissa yhä enemmän ihmisiä pääsee mukaan kehittelyn prosesseihin alusta asti. Myös toimintavoilto edellytetään tällöin systeemi- luonteisuutta. (Korhonen ym. 2007.)

Oppimisverkostot luovat oppimisrakenteen

Oppimisverkostoilla haetaan sosiaali- ja terveysalan hyvä käytäntö -työlle uutta suuntaa. Suppeimmillaan oppimisverkostot merkitsevät pyrkimystä vuorovaikutteisuuden lisäämiseen hyvä käytäntö -prosessissa ja kunnianhimoisimmillaan toiminnan logiikan muuntamista systeemiseksi. Tähän asti vuorovaikutusta on ollut hyvä käytäntö -työpajoissa, ja myös verkkopalveluun on kehitetty vuorovaikutusta. Extranetin kuvausalueella hk-tuutori voi kommentoida kuvausta sen työstövaiheessa ja verkkosivuilla on keskustelualue.

Mitä oppimisverkostoajattelun mukaan ottaminen hyvä käytäntö -toimintaan voi konkreettisesti tuoda? Hk-työtä voidaan rakentaa oppimisverkostojen suuntaan esimerkiksi niin, että yksittäisistä hk-työpajoista pyritään rakentamaan laajempia kokonaisuuksia ja prosesseja siten, että mukaan pääsee enemmän kuulijoita ja osallistujia. Olennais- ta on rakentaa prosesseihin yhteisen oppimisen struktuuri. Hk-työpajoissa voidaan hyödyntää niin sanotun refleksiivisen benchmarkkauksen ideoita, jossa pyritään geneeristen ideoiden levittämiseen yhteisen työskentelyn kautta vastakohtana

mekaniselle hyvien käytäntöjen levittämiseksi (Arnkil 2006). Pajoissa voidaan hyödyntää myös dialogisia menetelmiä, kuten FinSocissa kehitettyä arviointi-akvaariotyöskentelyä. Laajempaan kokonaisuuteen sitominen mahdollistaa hk-oppimisverkostotyöskentelyn kohdistamisen ja toisaalta syventämisen tiettyyn tematiikkaan, toisaalta näin voidaan rakentaa jatkumoa koko innovaatioketjulle. Prosessiluonteisuuden rakentamisen voidaan katsoa olevan oppimisverkoston toiminnan edellytys ja suuremman osallistujajoukon rekrytoiminen taas on edellytys verkostoitumiselle ja tiedon vuorovaikutteiselle vaihdolle. Innovaatioketju jatkumona voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että nähdään hk-dialogien (ks. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/hyakaytando/prosessi/tunnistamistyokaluja/keskustelut/>) kautta käsitteellistetyt hyvät käytännöt jatkumon alkupään toimintana ja hyvä käytäntö -kuvauspajojen käytännöt jatkumon keskivaiheen toimintana.

Hk-dialogit pyrkivät sanallistamaan arjen ”itses- tään selvyiksi”, kun taas kuvauspajoissa pyritään kuvaamaan käytäntöjä, joista on jo olemassa dokumentoitua arviointitietoa. Substanssikohtaiset oppimisverkostot pyrkivät kehittyessään syventämään alakohtaista tietoa esimerkiksi päihde- työn hyvistä käytännöistä. Tärkeää on myös edis- tää oppimisverkostojen keskinäistä oppimista ja tiedon vaihtoa, jotta hyvät käytännöt eivät jää sektorikohtaisiksi. Osa oppimisverkostoista on- kin luonteeltaan ylisektorisia, kuten esimerkiksi kehittämistyön oppimisverkosto sekä monisek- toriset hyvinvointipalvelut ja verkostomaiset käytännöt -oppimisverkosto.

Stakesin hyvä käytäntö -oppimisverkostot ovat käynnistyneet niin, että on järjestetty hk-työpajoja ja hyvä käytäntö -ajattelua on viety erilaisiin olemassa oleviin verkostoihin ja tapahtumiin. Syksyllä 2008 Stakesissa on järjestetty myös osaamiskeskusten ja sosiaalialan kehittämissyksi- köiden kautta tuleville yhdyshenkilöille hyvä käy- täntö -tuutorikoulutusta. Tarkoituksena onkin, että hk-työlle saadaan alueellisia yhdyshenkilöitä. Hk-tuutorien tehtäväksi on tällä hetkellä määri- tely kuvausten hyväksyminen kriteerien pohjal-

Oppimisverkostot systeemisinä rakenteina

ta kuvausprosessiin, käytäntöjen kuvaajien konsultointi kuvausten työstämisessä, valmiiden kuvausten hyväksyminen ja tästä verkkotoimitajalle ilmoittaminen, joka liittyy kuvaukset hyvä käytäntö -verkkopalveluun. Hk-tuutorit eivät määrittele tai arvioi, mikä käytäntö on hyvä, vaan toimivat ensisijaisesti kuvauksen asiantuntijoina.

Tulevaisuuden näkyinä vuoden 2009 alussa käynnistyy Innokylä-hanke ja sen myötä uuden laitoksen oppimisverkostojen toimijoiden rinnalle tulee uusina kumppaneina Kuntaliitto ja STKL. Hankkeen myötä oppimisverkostojen toiminnan tueksi rakennetaan avoimen innovaatioympäristön idean mukainen verkkoalusta. Hankkeessa haetaan myös erilaisille hk-konsepteille yhteistä perustaa.

Miltä tämä strategia näyttää kansainvälisen kehityksen valossa? Brittiläisen SCIE – Social Care Institute for Excellence (www.scie.org.uk) -instituutin tavoitteena on tuottaa tietoa hyvistä käytännöistä ja levittää tietoa, näyttöä ja innovaatioita. SCIE myös rahoittaa tutkimusta hyvistä käytännöistä. Vuosina 2008–2011 SCIE:n tavoitteena on kehittää ”uusi ja entistä vankempi viitekehys tiedon tunnistamiseen ja levittämiseen”. Tämä uusi kehys pyrkii kuromaan tutkimustiedon ja käytännön välistä kuilua. SCIE kutsuu ohjelmaansa ”Capture, communicate, catalyse.” Siinä on kolme osa-aluetta: näytön kerääminen tietyiltä substanssialueilta, näytön levittäminen alueellisten verkostojen avulla sekä muutoksen katalysoiminen rakentamalla yhteistyösuhteita uusien alueellisten toimijoiden kanssa paikallisen osaamis pääoman vahvistamiseksi. Myös heillä on tavoitteena informaatio- ja kommunikaatioteknologian hyödyntäminen sekä tiedon levittämisessä että hajallaan olevan tiedon keräämisessä. Kenties erona Suomen tavoitteisiin on se, ettei verkostoja pyritä virittämään tiedonrakenteluun, vaan lähinnä tiedon levittämiseen.

Kokemuksia päihde- ja mielenterveysverkoston toiminnasta

Stakesin päihde- ja mielenterveystyön oppimisverkoston toiminta käynnistyi alkuvuodesta 2008. Oppimisverkoston perustamista edelsi lyhyehkö vaihe, jossa Stakesiin oli muodostettu

substanssikohtaisia teemaryhmiä. Päihde- ja mielenterveystyön teema-alueella oli jo luotu verkostoa päihde- ja mielenterveystyön toimijoiden kanssa järjestämällä yksi työpaja. Oppimisverkostotyöskentelyn sujuvan käynnistämisen mahdollistivat edellä mainittu orastava uudenlainen yhteistyömuoto, pitkään Hyvä käytäntö -verkostossa mukana olleet ja toimintaan perehtyneet päihdetyö- ja mielenterveysryhmän yhdyshenkilöt sekä uusien tuutoreiden rekrytoiminen.

Päihde- ja mielenterveystyön oppimisverkoston ydinryhmä on koostunut seitsemästä päihdetyö- ja mielenterveysryhmän tuutorista. Päihdetyön tuutorit toimivat kukin ensisijaisesti oman teema-alueensa tuutoreina. Teema-alueita ovat päihdepalvelujärjestelmän, ehkäisevän päihdetyön, pelihaittojen ja päihdetyön koulutuksen kehittäminen. Mielenterveystyön tuutoreiden toimintatavaksi on muodostunut pääosin parityöskentely. Olennaisempaa kuin sovitut tuutoroinnin vastuualueet ovat kuitenkin olleet ydinryhmän keskinäinen vuorovaikutus, yhteinen toiminnan suunnittelu, saumaton konsultointi, kollegiaalinen vertaistuki ja ennen kaikkea yhdessä oppiminen.

Päihde- ja mielenterveystyön oppimisverkostossa on kuluvan vuoden aikana järjestetty viisi työpajaa, jotka ovat koonneet hyvän käytännön kehittäjiä julkisen sektorin organisaatioista ja järjestökentältä. Mukana on ollut osallistujia niin kehittämishankkeista kuin käytännön päihde- ja mielenterveystyöstäkin. Työpajoista kaksi on ollut temaattisia: rahapelihaittojen ehkäisyn hyvät käytännöt ja päihdetyön koulutuksen kehittämisen hyvät käytännöt. Kolme työpajaa on ollut päihde- ja mielenterveystyön yhteisiä työpajoja, joissa toistaiseksi päihdetyön hyvät tai lupaavat käytännöt ovat olleet yliedustettuina suhteessa mielenterveystyön hyviin käytäntöihin. Tämä on sinänsä luonnollista, sillä Hyvät käytännöt -ajattelun sosiaali- ja yhteiskuntatieteellinen viitekehys tulee lähemmäksi päihdetyön professiota kuin mielenterveystyötä. Toisaalta mielenterveystyön sisällä psykiatrian erikoisala tuo perustaltaan monitieteiseen työhön myös merkittävän lääketieteellisen orientaation. Asiaan vaikuttaa myös se, että Hyvät käytännöt -konseptia laajennettiin terveysalalle vasta hiljattain.

Päihde- ja mielenterveystyön yhteisen oppimisverkoston rakentaminen on ajankohtainen ratkaisu, sillä valtakunnallisesti alan kehittämisessä ollaan hakemassa nyt uutta suuntaa (ks. Mieli 2009 -työryhmä: <http://info.stakes.fi/mielilijapaihde/FI/index.htm>). On esitetty perusteltuja argumentteja päihde- ja mielenterveystyön yhdistämisestä tai niiden integroinnista kiinteämmin toisiinsa, mutta vähintäänkin keskinäisen yhteistyön tiivistämisestä vallitsee vahva yksimielisyys. Päihde- ja mielenterveystyön kehittäminen käytännön tasolla ja yhteisen oppimisverkostotyöskentelyn rakentuminen edellyttävät dialogin syntymistä eri professioiden, viitekehysten, toimijoiden ja sektoreiden välillä. Toistaiseksi oppimisverkoston työpajatyöskentelyn keskiössä on ollut sellaisten hyvien käytäntöjen kuvaamisen tukeminen, joista on olemassa arviointitietoa. Työpajoissa on joka tapauksessa syntynyt vuoropuhelua, joka ennen pitkää avanee mahdollisuuden aidoille hk-dialogeille.

Työpajoissa käsitellyt hyvät käytännöt ovat tähän mennessä olleet kehittämishankkeissa syntyneitä uusia toimintamalleja ja työkäytäntöjä. Olennainen osa tämän päivän päihde- ja mielenterveystyön projektityöskentelyä on niin projektin kuin siinä kehitettyjen käytäntöjen monipuolinen, erilaisilla menetelmillä toteutettu arviointi. Hankkeiden sisäänrakennettu arviointirakenne sekä dokumentoinnin formaatti mataloittavat kynnystä lähteä kuvaamaan hyvää käytäntöä Stakesin Hk-konseptin mukaisesti. Useimmat toimivat ja lupaavat käytännöt syntyvät kuitenkin arkityön kehittämisen kautta, mikä luo oppimisverkostolle haasteen näiden olemassa olevien hyvien käytäntöjen tunnistamisen, arvioinnin ja kuvaamisen tukemiseksi. Silti voidaan todeta, että kuluneen vuoden aikana päihde- ja mielenterveystyön hyvien käytäntöjen tunnistaminen sekä kuvaaminen ovat aktivoituneet verrattain kiitettävästi. Hyvä käytäntö -ekstranetissa on kuvausprosessissa 10 lupaavaa käytäntöä ja valmiita kuvauksia Hyvä käytäntö -tietopankissa on neljä.

On pidettävä mielessä, että päihde- ja mielenterveystyön oppimisverkoston työskentely on

vasta käynnistynyt ja oppimisverkosto sekä yhteiset oppimisprosessit ovat varhaisessa rakentumisvaiheessa. Hyvien käytäntöjen siirtymistä tai generoitumista ei ole vielä ajankohtaista arvioida, mutta työpajatyöskentelyn kokemukset antavat varovaisen optimistisia viitteitä siitä, että yhteisen oppimisen kautta tämä voi olla realistista. Kaksi substanssialaa yhdistävässä – samaa perhettä olevassa – oppimisverkostossa on haasteena oman profession ylittävä oppiminen ja tiedon vaihto. Päihde- ja mielenterveystyön oppimisverkoston voi katsoa jo itsessään olevan ylisektorinen. Päihde- ja mielenterveystyö kuuluvat yleensä eri hallinnon aloille, rahoituspohja on usein erilainen ja haasteita ovat perinteiden, ideologian ja kielen erilaisuudet.

Jatkossa oppimisverkoston tavoitteena on toiminnan kehittäminen siten, että oppimisverkostoon rekrytoidaan tuutoreita myös Stakesin ul-

kopuolelta. Työpajatyöskentelyä kehitetään organisoimalla edelleen päihde- ja mielenterveystyön yhteisiä työpajoja, mutta tarvittaessa myös temaattisia työpajoja. Työpajatoimintaa pyritään myös ”jalkauttamaan” järjestämällä kuvauspajoja yhteistyössä alueellisten toimijoiden

kanssa eri puolilla maata. Hyvät käytännöt -toiminnan ja oppimisverkoston toiminnan tunnetuksi tekemiseksi ja toiminnasta tiedottamiseksi järjestetään koulutustilaisuuksia ja alueellisia seminaareja.

Hyvät käytännöt -oppimisverkoston perustamiseen liittyviä kysymyksiä

Uusia hyvien käytäntöjen oppimisverkostoja muodostetaan kysynnän mukaan. Tieto- ja viestintäteknologiaa hyödyntäviä ja käytännössä hyviksi todettuja toimintatapoja varten ryhdyttiin suunnittelemaan oppimisverkostoa kesällä 2008. Sosiaali- ja terveydenhuollossa sähköisten järjestelmien ja tuotteiden kehittämiseen on panostettu näkyvästi niin kunnallisella kuin valtakunnallisellakin tasolla viime vuosina. Pitkäjänteinen kehittäminen toimi yhtenä tärkeimpänä pontimena verkostoitumiselle. Ajateltiin, että nyt voisi olla oikea aika hyvien tietoteknologiakäytäntö-

Millaisia ovat ”hyvyyden” kriteerit?

jen kehittämiseksi erityisesti sosiaalialalla, jossa teknologian käyttöönotto on monelta osin ollut hitaampaa kuin terveydenhuollossa.

Uuden oppimisverkoston käynnistäminen haastaa miettimään kysymyksiä, joihin ei löydy helppoja ja yksiselitteisiä vastauksia. Ensimmäinen oppimisverkoston perustamisen haaste on aihealueen rajaaminen. Nykyään lähes kaikki toimintamme on tieto- ja viestintäteknologiakäytännöistä, joten aihealueen haltuunotto vaatii rajauksia. Kantaa on otettava siihen, kuinka suppeaa tai laajaa teknologia-termin merkitystä oppimisverkostossa kannatetaan. Teknologiahän ei sinällään edellytä digitaalisuutta tai laitesovelluksia, vaan lyijykynällä kirjoittaminenkin on tekniikkaa. Millaisia käytäntöjä oppimisverkostolla edistetään? Miten suhtaudutaan kaupallisiin teknologiatuotteisiin? Kuinka vedetään raja muiden oppimisverkostojen substansseihin, joiden käytännöissä tieto- ja viestintäteknologia saattaa olla olennainen elementti? Hyväksytäänkö valtakunnalliset tieto- ja viestintäteknologikäytännöt tai -palvelut hyväksi käytännöiksi? Näiden kysymysten lisäksi oppimisverkoston aiheen rajauksessa on punnittava etukäteen, avataanko käytäntöjen kuvausmahdollisuus sekä sosiaali- että terveydenhuoltoa koskeviksi vai rajaudutaanko vain toiseen toimialaan.

Toinen haaste ennen oppimisverkoston perustamista on riittävän osaamiskapasiteetin ja henkilöiden ajallisten resurssien sitominen verkostossa toimimiseen. Parhaimmillaan oppimisverkostojen organisointiin ja koordinointiin liittyvä työ on osa vastuuhenkilöiden työnkuvaa. Tieto- ja viestintäteknologiaa koskevien hyvien käytäntöjen osalta oppimisverkostoa suunnitellaan rakennettavaksi valmiiden verkostorakenteiden varaan, joita valtakuntaan on syntynyt aiemman kehittämistoiminnan yhteydessä. Tarkoituksena on valmiiden yhteistyöverkostojen vahvistaminen ja suoran yhteyden turvaaminen kehittämistoimintaan sekä avaintoimijoiden paikan varmistaminen tuutoreina oppimisverkostossa. Tästä huolimatta epävarmuus tieto- ja viestintäteknologiaan liittyvän asiantuntemuksen riittävydestä ja pysyvyydestä oppimisverkostossa säilyy.

Kolmas, ja toiminnan uskottavuuden kannalta haastavin kysymys oppimisverkoston käynnistämässä liittyy hyvien käytäntöjen arvioimiseen. Mitä vaatimuksia ”hyvyydelle” asetetaan nimenomaan tieto- ja viestintäteknologikäytännöissä? Kuinka suuri vaatimustaso asetetaan varsinaiselle tekniikalle ja mikä on sosiaalialan substantiaalinen painoarvo käytäntöjä punnittaessa? Millaisilla arviointiulottuvuuksilla käytäntöjä tulisi tarkastella ja mahdollisesti verrata muiden toimialojen vastaaviin sovelluksiin? Miten suhtaudutaan teknologian nopeaan vanhenemistahtiin? Hyvien teknologikäytäntöjen arvioimiseen liittyvä kysymyslistä vaikuttaa loputtomalta. Kaikkia oppimisverkoston perustamiseen liittyviä kysymyksiä ei voida päättää etukäteen, vaan niitä ratkotaan toiminnan prosesseissa.

Lopuksi

Oppimisverkostojen voidaan pitkällä aikavälillä nähdä tuottavan vuorovaikutteisen rakenteen, joka edistää osaltaan sosiaali- ja terveysalan itseyttä kehittymistä sen osalta, mikä on ”hyvää käytännössä”. On myös tärkeää, ettei toimijoiden itse määrittelemään aktiivisuuteen ja osallisuuteen perustuvaan toimintaan kohdisteta epärealistisia odotuksia, ellei niihin myös suunnata selkeitä resursseja.

■ **Laura Yliruka,**
TUTKJA,
STAKES, FINSOC

■ **Minna Savolainen,**
PROJEKTIPÄÄLLIKKÖ,
STAKES, MTR

■ **Sirpa Kaakinen,**
PROJEKTIPÄÄLLIKKÖ,
STAKES, MTR

■ **Jarmo Kärki,**
PROJEKTIPÄÄLLIKKÖ,
STAKES, STY

KIRJALLISUUS

Alasoini, Tuomo (2007) Ohjelmallinen kehittäminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä, & Vappu Karjalainen (toim.) Kehittämistyön risteyskiä. Helsinki: Stakes, 35–52.

Arnkil, Tom (2007) Okavango kehittäminen - Välittääkö kukaan jatkuvuudesta? Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vappu Karjalainen (toim.) Kehittämistyön risteyskiä. Helsinki: Stakes, 75–88.

EES (European evaluation society) <http://www.eesconference.org/?page=4902859> Luettu 1.6.2008.

Hyötyläinen, Raimo (2006) Oppiva ja kehittyvä reflektioverkosto. Teoksessa Tuomo Alasoini et al. (toim.) Tuntosarvia ja tulkkaja: Oppimisverkostot työelämän kehittämistoiminnan uutena muotona. Helsinki: Työministeriö, Tykes, Raportteja 50, 32–52.

Ikäheimo, Heikki (2008) Sosiaalisuus ja epäsosiaalisuus sosiaalisuudessa. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (2008) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia, 13–33.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2004) Social work supervision: Contributing to innovative knowledge production and open expertise. Teoksessa Nick Gould & Mark Baldwin (toim.) Social work, critical reflection and learning organisation. Hants: Ashgate.

Korhonen, Satu & Julkunen, Ilse & Karjalainen, Pekka & Muuri, Anu & Seppänen-Järvelä, Riitta (2007) Arviointi ja hyvät käytännöt sosiaalipalveluissa. Asiantuntijoiden pohdintoja tulevasta. Helsinki: Stakes, Raportteja 16.

Kuitunen, Soile & Niinikoski, Marja-Liisa toim. (2007) Osaa-misklusterit innovaatioyhteisöjen rakentajina. Näkökulmia osaamiskeskusohjelman lisäarvoon. Helsinki: OSKE.

Nowotny, Helga & Scott, Peter & Gibbons, Michael (2002) Re-thinking science: knowledge and the public in an age of uncertainty. Cambridge: Polity.

SCIE:n verkkosivut <http://www.scie.org.uk/about/index.asp#do> Luettu 9.9.2008.

Sulkunen, Pekka (2006) Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus.

Stenvall, Jari & Syväjärvi, Antti (2006) Onks tietoo? Valtion informaatio-ohjaus kuntien hyvinvointitehtävissä. Tutkimukset ja selvitykset 3/2006. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

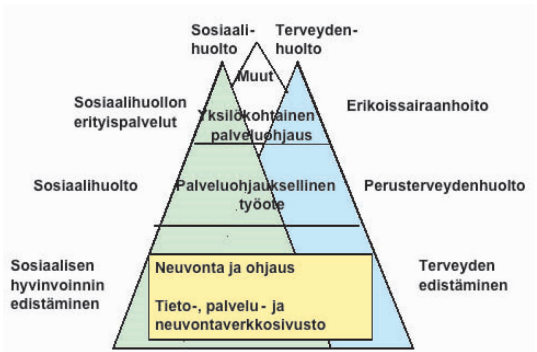
Suominen, Kimmo & Aaltonen, Petri & Ikävalko, Heini & Hämmäläinen, Virpi & Mantere, Saku (2007) Voimaa verkostosta! Verkostomaisen kehittämisen käsikirja. Helsinki: Työministeriö, Tykes, Raportteja 56.

Palveluohjauskäytäntöjen arviointia ja haasteita

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan palveluohjauskäytäntöjä ja niiden vaikutuksia ja vaikuttavuutta sekä juurtumista hyvän käytännön kuvausten avulla. Tarkastelussa mukana olevat käytännöt löytyvät hyvakaytanta.fi -sivustolta. Kuvatut palveluohjauskäytännöt ovat ylisektorisia, joten ne löytyvät sivustolta parhaiten hakusanalla palveluohjaus. Kuvauksia löytyy yhdeksän. Palveluohjauksen kuvatut käytännöt koskevat lapsiperheitä, työikäisiä sekä vanhuksia. Kaikkia näitä ryhmiä yhdistävä tekijä on sosiaali- ja terveyspalveluiden ja tuen moninainen tarve.

Ennen kuin syvennyttään tarkemmin kuvattuihin palveluohjauksen käytäntöihin, tarkastellaan aluksi lyhyesti palveluohjauksen kokonaiskuvaa, joka muodostuu kolmitasoisesta neuvonta- ja palveluohjausmallista. Yksilötasolla palveluohjaus räätälöidään aina asiakkaan tarpeista lähteväksi saumattomaksi ”yhden luukun” palveluksi. Palveluohjaukseen perustuvia työotteita on kolme: neuvonta ja ohjaus, palveluohjauksellinen työote ja yksilökohtainen palveluohjaus. (Hänninen 2007.) Palveluohjauksen suhdetta palvelujärjestelmääme havainnollistetaan kuviossa I, jossa palveluohjauksen eri työotteet asettuvat sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmän sisään kolmitasoisena neuvonta- ja palveluohjausmallina. Palveluohjaus on kattokäsite, jonka sisään mahduttavat sosiaali- ja terveydenhuolto palveluineen ja palveluntuottajineen sekä muut hyvinvointipalvelujen ja sosiaaliturvaetuuksien tuottajat (mm.

Kela, valtio) sosiaaliturvaetuuksineen.

Kuvio I. Kolmitasoinen neuvonta- ja palveluohjausmalli

Omatoimiset ja osaavat asiakkaat hakevat, löytävät ja saavat apua ”Tieto-, palvelu- ja neuvontaverkkosivustosta” (alin taso), joka on tarkoitettu kaikkien asiakkaiden mutta myös työntekijöiden käyttöön. Tällä tasolla palveluohjauksen työote on ohjausta ja neuvontaa. Pitkän aikavälin tavoite on, että neuvontaverkkosivustolle kootaan sähköiseen muotoon kaikki tärkeät linkit ja tiedot palveluista, sosiaaliturvasta, julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin palvelujen tuottajista valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja kunnallisesti. Sähköinen ohjaus- ja neuvontapalvelu on käynnistetty muun muassa Etelä-Suomen maakuntien liittouman InnoELLI Senior -ohjelmassa kehittämällä julkinen Internet-palvelu, joka tarjoaa aluk-

si seniori-infoa kaikille asiasta kiinnostuneille. Sivusto löytyy osoitteesta www.palvelupolku.fi.

Mikäli asiakas ei löydä tai saa apua ongelmiinsa sähköisen neuvonnan kautta, asiakasta autetaan tehokkaammalla palveluohjauksellisella työotteella (keskitaso). Tämä tarkoittaa, että monia palveluja tarvitsevan asiakkaan lähityöntekijä/palveluohjaaja kokoaa asiakkaan tarvitsemat tuet ja palvelut hänen saatavilleen. Työskentely tapahtuu yhdessä asiakkaan kanssa ja tarvittaessa mukaan kutsutaan muita yhteistyökumppaneita. Palveluohjauksellisen työotteen yksi toimiva malli on ikaalilainen palveluohjaus (Reito 2006). Moniongelmaisia asiakkaita, jotka eivät tule autetuiksi palveluohjauksellisella työotteella, autetaan yksilökohtaisella palveluohjauksella (ylin taso). Tässä intensiivisessä palveluohjausmallissa asiakkaita auttaa henkilökohtainen palveluohjaaja, joka työskentelee asiakkaan kanssa tarvittaessa myös hänen kotonaan. (Hänninen 2007.) Yksilökohtaista palveluohjausta on kehitetty ja toteutettu muun muassa mielenterveysasiakkaiden keskuudessa (Suominen & Tuominen 2007).

Jokainen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas sijoittuu jollekin näistä sosiaali- ja terveydenhuollon tasoista ja lisäksi ne asiakkaat, jotka tarvitsevat monia palveluja ja tukia, asettuvat tarpeiden mukaan jollekin tasolle kolmiportaisessa neuvonta- ja palveluohjauskokonaisuudessa. Tavoite on, että palveluohjausasiakkaat pysyisivät mahdollisimman pitkään ensimmäisellä neuvonta- ja ohjaustasolla, ja nekin, jotka välillä tarvitsevat tukeen palveluohjauksellista työtettä tai yksilökohtaista palveluohjausta, saadaan palautettua takaisin ensimmäiselle tasolle.

Palveluohjauksen hyvät käytännöt

Palveluohjauskäytäntöjä tarkastelevan kirjallisuuskatsauksen mukaan palveluohjauksen avulla asiakkaan fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi on lisääntynyt (Hänninen 2007). Katsaus koostuu yhteensä 25 palveluohjaushankkeesta ja tutkimuksesta, jotka oli toteutettu vuosien 2000–2006 aikana ja joissa palveluohjausta oli arvioitu. Arviointien systemaattisuus vaihteli, eikä läheskään aina ollut selvästi osoitettu sitä, mihin näyttö perustui. Tästä syystä osa raporteista jou-

duuttiin jättämään katsauksen ulkopuolelle.

Stakesin hyvän käytännön kuvausmallin, jossa edellytetään että kuvattava käytäntö on arvioitu, myötä on tullut systemaattisuutta arviointiin sekä läpinäkyvyyttä toimivuuden, vaikutusten ja vaikuttavuuden osoittamiseen. Mutta jotta saataisiin hyvän käytännön kuvauksia, tarvitaan kiinnostusta asiaa kohtaan, arviointiosaamista sekä itse konkreettisen kuvauksen laatiminen. Esimerkiksi kirjallisuuskatsauksessa mukana olleessa 25 tapauksessa oli palveluohjauksen vaikutuksia ja/tai vaikuttavuus osoitettu jollakin tapaa, mutta ainoastaan yhdestä näistä on tuotettu hyvän käytännön kuvaus. Syy tähän löytyy osittain hankemaailmasta. Hankkeen päätyttyä henkilö, joka kuvauksen olisi pystynyt laatimaan, oli jo siirtymässä/siirtynyt muihin tehtäviin.

Vuoden 2007 aikana saatiin useita palveluohjauksen hyvän käytännön kuvauksia (ks. hyvakaytanta.fi). Tässä artikkelissa tarkastellaan kuvattuja palveluohjauskäytäntöjä alustavasti toimivuuden, vaikutusten ja vaikuttavuuden sekä juurtumisen ja levittämisen näkökulmista. Olemassa olevat kuvatut palveluohjauskäytännöt on koottu taulukkoon I.

Taulukko I. Stakesin mallin mukaan kuvatut palveluohjauksen hyvät käytännöt

Palveluohjauksen hyvä käytäntö
1. Neuvolan perhetyö, Jyväskylä
2. Ennaltaehkäisevä kotikuntoutuksen malli, Oulun seudun omaishoitajat ja läheiset ry.
3. Työikäisten palveluohjaus, Ikaalinen
4. Matalan kynnyksen palveluohjaus – Tietoluukku työttömille, PirAmk/Tampere
5. Kaksoisdiagnoosiasiakkaiden intensiivinen avokuntoutus, (Miepä-hanke), Nuorten Ystävät ry ja Oulun Diakonissalaitos
6. Varhaiskasvatuksen perhetyö, Jyväskylä
7. Ennaltaehkäisevä vanhustyö ja palveluohjaus, Jyväskylä
8. Palveluohjaus vankilasta vapautuvien tukemiseksi, Joensuu
9. Maahanmuuttajien palveluohjaus, Vaasa

Jokaisen kuvatus palveluohjauskäytännön toimivuudesta on olemassa joko ammattilaistietoa, asiakkaan tietoa tai tutkijan tietoa. Viiden käytännön toimivuudesta on tietoa kaikista näistä kolmesta näkökulmasta. Arviointien mukaan käytännöt ovat muun muassa edistäneet kyseessä olevan asiakasryhmän hyvää tietyllä kriteerillä mitattuna, synnyttäneet toimivia yhteistyöverkostoja ja -muotoja, tuoneet työhön suunnitelmallisuutta ja poistaneet päällekkäistä työtä. Kahdesta kuvatus käytännöstä on olemassa ammattilaistietoa ja asiakkaan tietoa ja yhdestä asiakkaan ja tutkijan tietoa ja samoin yhdestä vain ammattilaistietoa. Hyvän käytännön kuvaukset on tuotettu eri puolilla Suomea toteutetuissa hankkeissa. Yleensä kuvauksia on yksi/paikkakunta. Poikkeuksena on Jyväskylä, jossa on tuotettu kolme palveluohjauksen hyvän käytännön kuvausta.

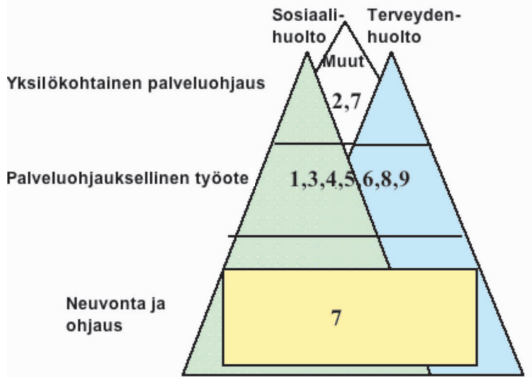
Ryhmittäin tarkasteltuna lapsiin ja lapsiperheisiin kohdistuvasta uudesta perhetyöstä tehdyt arvioinnit antavat samansuuntaisen tuloksen. Kun neuvolan sekä varhaiskasvatuksen perhetyössä mukana olevat perheet saavat tarvitsemaansa tukea, heidän vanhemmuutensa vahvistuu ja perheet voimaantuvat, mikä puolestaan estää heitä joutumasta lastensuojelun asiakkaita.

Vanhuksille tarkoitetut palveluohjauskäytännöt toimivat ennaltaehkäisevästi tarjoamalla omatoimisille vanhuksille tietoa palveluista ja kartoittamalla tulevia palvelutarpeita. Puolisooan kotona hoitaville omaishoitajille tarjotaan muun muassa tukea kotiin palveluohjauksen kautta. Tämä auttaa omaishoitajia jaksamaan paremmin, mistä hyötyvät myös hoidettavat. Kotona asuminen voi jatkua pidempään.

Työikäisten asiakkaiden palveluohjauskäytännöissä on samansuuntainen positiivinen arviointitulokset kaikkien monia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käyttävien asiakkaiden kohdalla (työkyvyttömät, työttömät, maahanmuuttajat, päihde- ja mielenterveysasiakkaat sekä vankilasta vapautuvat henkilöt). Työikäiset palveluohjausasiakkaat kokevat tulevansa kohdatuiksi ja kuulluiksi, mikä sitouttaa heidät yhteistyöhön. Kun asiakkaiden moninaisiin ongelmiin löytyy räätälöidyt ratkaisut, he alkavat vähitellen myös uskoa itseensä ja omiin voimavaroihinsa. Työmuotona palveluohja-

uksellinen työote puolestaan sitouttaa asiakkaan sekä hänen koko verkostonsa toimimaan kohti yhteistä tavoitetta, joka on kirjattu asiakkaan kanssa yhdessä tehtyyn palvelusuunnitelmaan.

Kuvioon 2 on sijoitettu eri tasoille taulukkoon 1 kootut palveluohjauskäytännöt. Yksilökohtaisen palveluohjauksen työotteen mukaista mallia toteutetaan vanhusten ennaltaehkäisevän kotikuntoutuksen käytännössä (käytäntö 2) samoin kuin ennaltaehkäisevässä vanhustyössä ja palveluohjauksessa (käytäntö 7), jossa syntyi myös seniori-info-sivusto. Tämä puolestaan kuuluu ensimmäiselle tasolle. Muissa käytännöissä (1,3,4,5, 6, 8 ja 9) on käytetty palveluohjauksellista työotetta.

Kuvio 2. Hyvät käytännöt sijoitettuna kolmitasoiseen neuvonta- ja palveluohjausmalliin.

Kuten kuviosta 2 ilmenee, kuvauksia on eniten palveluohjauksellisesta työotteesta. Kuvauksia on seitsemän. Yksilökohtaisesta palveluohjauksesta on kaksi kuvausta. Neuvonta ja ohjausosiin kuuluvia kuvauksia on yksi. Koska palveluohjaus koskettaa kaikkia asiakasryhmiä vauvasta vaariin, niin osittain tästä syystä kuvaukset myös hajautuvat asiakasryhmittäin. Eniten kuvauksia on vanhus-ten ja lasten palveluista, molemmista kaksi. Muut kuvaukset hajautuvat eri asiakasryhmien kesken niin, että työkyvyttömien, työttömien, maahanmuuttajien, päihde- ja mielenterveysasiakkaiden sekä vankilasta vapautuvien asiakaskuntaa edustaa yksi kuvaus. Tämä on alku, josta on hyvä jatkaa. Kun kuvauksia saadaan lisää jokaisesta asiakasryhmästä ja mahdollisesti myös uusista ryhmistä, voidaan kunkin ryhmän palveluohjausta kehittää räätälöidysti arvioituun tietoon pohjautuen.

Työikäisten palveluohjauksen kuvauksesta (käytäntö 3) käy ilmi, kuinka palveluohjaus toimii perusterveydenhuollon sisällä pysyvänä toimintana. Olisi mielenkiintoista saada kuvaus palveluohjauksesta myös sosiaalitoimen työtä jäsentävänä työvälineenä. Nyt näyttöä toimivuudesta on saatu eri asiakasryhmistä hankkeiden kautta.

Kuvausten tarkoituksena on kehittämis- ja arviointiprosessin mahdollisimman läpinäkyväksi tekeminen, jotta lukija voi itse tehdä päätelmiä siitä, mihin käytännön hyvyys perustuu. Jo kuvattujen palveluohjauskäytäntöjen osalta on olemassa jossain määrin arviointitietoa eri toimijoiden tuottamana ja näkökulmista. Mutta mitä hyötyä on kuvauksista ja arvioinnista, jos tietoa ei kukaan hyödynnä? Kaikki käytännöt ovat syntyneet kehittämishankkeissa, jolloin väistämättä tulee mieleen kysymys hyvän käytännön juurtumisesta ja leviämisestä.

Siirrettävyys – juurtumisen ja leviämisen haasteita

Käytännön siirtämisellä tarkoitetaan sitä, että käytäntö toteutetaan ja otetaan käyttöön muusakin kuin alkuperäisessä ympäristössään. Siirtämisen yhteydessä puhutaan myös leviämisestä ja juurruttamisesta. Niillä viitataan toimenpiteisiin, joilla käytäntöjä koskevaa tietoa viedään kentälle ja edistetään käytäntöjen käyttöönottoa. Siirrettävyys pitäisi kaikissa projekteissa ja hankkeissa huomioida mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Käytäntöjen jatkuvuuden kannalta projektien sisäinen ja keskinäinen verkostoituminen on tärkeää. Tämä todentui hyvin palveluohjausohjelman (2004–2007) aikana. Tätä tavoitetta pyritään tietoisesti toteuttamaan myös Stakesin Hyvien käytäntöjen oppimisverkostojen ja tuutoroinnin kautta.

Käytäntöjen levittäminen on sitä vaikeampaa, mitä monimutkaisemmasta ilmiöstä on kyse. Hyvän käytännön kuvausmalli on kehitetty niin, että se nostaa esiin siirrettävyyden kannalta olennaisia tekijöitä. Pelkät kuvaukset eivät kuitenkaan näytä riittävän takaamaan käytäntöjen leviämistä. Tarvitaan myös toimijoita, alussa jopa ”tulisieluja”, jotka aktiivisesti tekevät työtä hyvän käytännön juurtumisen ja leviämisen puolesta.

Kuusi kuvatuista käytännöistä (1,3,6,7,8 ja 9) on jäänyt pysyväksi toiminnaksi eli juurtunut. Matalan kynnyksen palveluohjaus (käytäntö 4) jatkuu pienimuotoisena toimintana. Kahden käytännön osalta on tuotteistaminen vielä kesken (käytännöt 2 ja 5), mutta juurruttaminen on tavoitteena ennen kyseisten hankkeiden päättymistä.

Monipuolisin ja yksilöidyin levittämissuunnitelma on Jyväskylän hankkeissa (käytäntö 1 ja käytäntö 6), joissa on mainittu, että kokemuksia levitetään paikallisissa ja seudullisissa verkostoissa sekä erilaisissa tapahtumissa. Voidaan kuitenkin olettaa, että jokaisen hyvän käytännön kuvauksen tuottamisen taustalla on toive, että käytäntö leviäisi hyvakaytanto.fi -sivuston kautta. Mutta toistaiseksi ei ole tietoa siitä, miten palveluohjaus olisi levinnyt käytäntöjen kuvausten avulla.

Palveluohjauksen samoin kuin kaikkien muidenkin käytäntöjen levittäminen ja siirtäminen edellyttää määrätietoista toimintaa sekä kehittäjiltä että käyttöönottajilta. Siirtämisen näkökulmasta pääpainon tulisi olla sellaisten vuorovaikutteisten ympäristöjen luomisessa, jotka voivat edistää yhdessä oppimista ja uuden tiedon muodostumista, esimerkiksi oppimisverkostot. Käytäntöjen leviämistä voidaan tukea konsultoinnin ja koulutuksen avulla, mutta tämäkin työ vaatii tekijänsä.

Kun kuvattujen käytäntöjen leviämistä arvioitiin Delfi-menetelmällä, nousi esiin tekijöitä, joiden arvioitiin vaikuttavan positiivisesti käytäntöjen juurtumiseen. Näitä olivat muun muassa arvioinnin ja kehittämisen vahva myönteinen lataus, yhteiskunnallisen muutostiedon hyödyntäminen palveluiden tuotannossa ja osaamisen tukirakenteiden riittävä resursointi. Samaan suuntaan vaikuttivat myös PARAS-uudistuksen takaamat tasakokoisemmat organisaatiot, täydennyskoulutusvelvoite ja tiedon asema koulutuksessa sekä substanssi- ja ilmiölähtöinen vuorovaikutus ja moniammatillinen työskentely. Rajoittavina tekijöinä nähtiin esimerkiksi työntekijöiden rasituneisuus ja kiire sekä työnjohdon puutteelliset näkemykset oppimisen tilan ja ajan luomiseksi. Huomioitiin myös virkamiesmentaliteetti eli näkemys, jonka mukaan julkiset sosiaalipalvelut ovat vain marginaaliryhmien palveluja. (Korhonen ym. 2007.) Nämä kaikki tekijät pitänevät

paikkansa myös palveluohjauksen leviämässä laajempaan käyttöön.

Jotta palveluohjaus juurtuisi ja leviäisi hyvien käytäntöjen kautta ja toimisi sille asetettujen tavoitteiden mukaisesti, on tälle taattava resurssit ja muokattava rakenteet siten, että ne tukevat palveluohjausta parhaalla mahdollisella tavalla. Tämä vaatii johdon vahvaa osaamista ja tukea. (Wennberg ym. 2008.) Palveluohjauksen onnistumisen kannalta on tärkeää, että työntekijät ja palveluntuottajat tuntevat palveluohjauksen sisällön ja tavoitteet ja ovat hyväksyneet ne osaksi omaa asiakastyötään. Lisäksi varsinaista palveluohjausta tekevällä työntekijällä tulee olla vahva ammattitaito ja hänen tulee tuntea yhteistyökumppaninsa sekä alueen julkiset, yksityiset ja kolmannen sektorin palvelut. Vasta sitten kun puitteet ovat kunnossa, voi varsinainen asiakastyö alkaa. (Suominen & Tuominen 2007.)

 Kaija Hänninen
ERIKOISTUTKIJJA
STAKES, FINOHTA

KIRJALLISUUS

Hänninen, Kaija (2007) Palveluohjaus. Asiakaslähtöistä täsmäpalvelua vauvasta vaariin. Helsinki:

Stakes, raportteja 20/2007.

Korhonen, Satu & Julkunen, Ilse & Karjalainen, Pekka & Muuri, Anu & Seppänen-Järvelä, Riitta (2007) Arviointi ja hyvät käytännöt sosiaalipalvelussa. Asiantuntijoiden pohdintoja tulevasta. Helsinki:

Stakes, raportteja 16/2007.

Reito, Sinikka (2006) Yhteistyöstä yhteiseen työhön. Ikaalilainen palveluohjaus auttaa työikäistä palvelujärjestelmän labyrintissa. Helsinki, Ikaalisten kaupunki: Stakes, Raportteja 16/2006.

Suominen, Sauli & Tuominen, Merja (2007) Palveluohjaus. Portti itsenäiseen elämään. Helsinki:

Profami Oy.

Wennberg, Mikko & Oosi, Olli & Alavuotunki, Kaisa & Juutinen, Sirpa & Pekkala, Henrik (2008) Sosiaalialan kehittämishankkeen tavoitteiden saavuttamisen arviointi. Sosiaalialan kehittämishankkeen loppuarviointi. Osaraportti 2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, selvityksiä 2008:7.

Arviointikulttuurin ekspansiot

Borg, Pekka & Högnabba, Stina & Kilponen, Marja-Riitta & Kopisto, Kaisa & Korteniemi, Pertti & Paananen, Ilkka-Tapani & Pietilä, Niina. Arviointi työtavaksi. Kokemuksia asiakastyön arvioinnin kehittämisestä Helsingin sosiaalivirastossa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Oppaita ja työkirjoja 2/2008. Yliopistopaino.

Arviointi työtavaksi on mainio ”pienoiskäsikirja” arvioinnin tekijöille ja kehittäjille. Se käsittelee Helsingin sosiaaliviraston kehittämistyötä, mutta sillä on myös laajempaa merkitystä arvioinnin keskeisten ja ajankohtaisten teemojen esiintuojana. Kirja sisältää lyhyitä, 4–10-sivuisia ”miniartikkeleita”. Lyhyt artikkelimuoto on eduksi käsittelevän ja myös artikkelien sisältöjen esiintuomiselle: artikkelit ovat asiapitoisia ja fokuoituja. Kirja on myös eräänlainen historiallinen dokumentti siitä, miten arviointitutkimus on saavuttanut käytännön asiakastyön ja tullut osaksi sitä. Se osoittaa, että sosiaalitoimessa on kehitetty toimivia sovellutusprosesseja arviointiin.

Kirjan tavoite ei ole analyttinen vaan käytännöllinen. Silti se käyttää olemassa olevaa tutki-

musta käytännön työn pohjana. Yhteys FinSociin on eksplikoitu tutkimuksellisinä viittauksina ja arvioinnin perustan tuntemisena. Osallistuminen Mansoor Kazin koulutuksellisiin työryhmiin näkyy ja kuuluu koko teoksesta, lisäksi Pekka Borgin ja Marja-Riitta Kilposen artikkeli tapauskohtaisesta arvioinnista sisältää tiheän kuvauksen Kazin työryhmätyöskentelystä.

Kirja sisältää neljä osiota, joista ensimmäinen tarkastelee arvioinnin käsitteitä ja määritelmiä. Ensimmäisen osan kolmesta lyhykäisestä artikkelista huomio kiinnittyy Pekka Borgin kahteen artikkeliin, jotka ovat eräänlaisia laaja-alaisia referaatteja Huey-Tsyh Chenin (2005) kirjasta *Practical program evaluation*. Artikkelit antavat käsitteitä arviointityölle, ja Borg on taiten kyennyt tuomaan esiin Chenin monipolvista käsitteistöä.

Toinen osio kertoo menetelmien pilotoinnista. Osio on kirjan kokonaisuuksista painavin, ja siinä on mukana kuusi artikkelia. Kaiken kaikkiaan kirja käy läpi ainakin seuraavia kehittämishankkeita: Vuosaaren sosiaalijohtajien kehittämisprosessi (kehittävä työote), Metsälän turvapaikkahakijoiden vastaanottokeskus (itsearviointi), Oldies-omaishoitajien saaman tuen merkitys (tapauskohtainen arviointi), A-klinikoiden ja nuorisoseman vaikuttavuushanke (käsittekarttamenetelmä), Varhaiskasvatuksen arviointi viidessä päiväkodissa (perinteinen kehittämishanke ilman menetelmällistä kokeilua) sekä Yhdyskuntatyön

kehittäminen ja arviointi (kompetenssarviointi ja empowerment).

Koska kirja keskittyy kehittämisprosessien kuvaamiseen, kontekstisidonnaisuus ja paikallisen vuorovaikutuksen muodot korostuvat. Kirja sisältääkin hyviä vinkkejä siitä, miten organisaatioiden erilliset toimintalogiikat saadaan selville. Kirjan kokonaisuuden kannalta on hieman sääli, että Helsingin kaupungin sosiaaliviraston toimintaympäristöä (toimintajärjestelmä, organisaatio, päätöksenteko) pidetään itsestään selvänä lähtökohtana. Toimintaympäristö on kuitenkin yksi kulmakivi sille, mikä muuttuu ja mitä on tarkoitus arvioinnin avulla uudistaa. Projektia/hanketta/ohjelmaa arvioidessa joutuu aina jossain määrin huomioimaan sen, miten projektia johdetaan, miten henkilöstö on siihen sitoutunut, mitkä ovat johtamisen rajapinnat, henkilöstövoimavarat ja osaaminen.

Kirja kuvaa kuitenkin yksityiskohtaisesti ja varsin realistisesti vuorovaikutusta, jonka avulla tiedollinen muutos toimintalogiikassa on mahdollista saavuttaa, vaikka edellä peräänkuuluttamani organisaation kuvaamisen systemaattisuus puutuisikin. Kirjaa lukiessa mieleen tulevat työnohjaukselliset menetelmät ja niiden käyttö oman työn itsearviointissa, reflektiossa ja työkäytäntöjen kehittämisessä. Vuorovaikutuksessa tapahtuvassa työn kehittämisessä kaikki, mikä auttaa perustehtävän selkeyttämistä on sallittua, sillä työn tavoitteet, suoritteet ja arviointi tulevat määrittelyksi kehittämisprosessin kuluessa. Näyttäisi siltä, että myös Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa työkäytäntöjen pohtimisen tarve on ollut ilmeinen. Kirja onkin täynnä reheviä kuvauksia työn kehittämiseen liittyvistä käytännöistä, esimerkiksi vaikkapa yhdyskuntatyön kehittämisprojekti. Arvioinnissa kuten työnohjauksessakin kyse on viimekädessä laadun arvioinnista. Arviointitutkimuksen tulisi sen lisäksi kyetä systemaattisesti kuvaamaan, miten muutos (esim. asiakastyössä) syntyy ja millaisten muutosvoimien vallitessa muutos on mahdollinen. Kirjassa on ilahduttavaa juuri systemaattinen työkäytäntöjen kuvaus, minkä edellytyksenä on niin ikään systemaattinen työn seuranta ja havainnointi.

Ehkä arviointitutkimuksen ”synnit” löytyvätkin muualta kuin kirjan tekijöiltä tai edes arviointi-

tutkimuksen suomalaisilta tekijöiltä. Huey-Ysyh Chen (2005) on otettu myös tämän kirjan esikuvaksi ja esikuvan mukaan arvioitavan prosessin/projektin/hankeen/ohjelman jaksojen jaottelu muodostuu keskeiseksi arviota rajaavaksi tekijäksi, vaikka monipolvisissa prosesseissa tällaiseen ’kohteen’ systemaattiseen kehystämiseen ei aina ole mahdollisuuksia (vaikka aineiston keruun mielessä jaksotus onkin suotavaa). Chen tekee ohjelmateoriassaan eron formatiivisen arvioinnin ja summatiivisen arvioinnin välillä, josta summatiivinen arviointi keskittyy juuri ohjelman lopputulokseen ja vaikuttavuuteen, kun taas formatiivinen on kiinnostunut ohjelman toimeenpanosta ja prosessista. Arviointitutkimuksen lopputuloksen kannalta ja teoriassa tietoa toisesta ei voi saavuttaa ilman toista.

Juurtuakseen vieläkin syvemmälle yhteiskuntatieteen osaksi arviointitutkimus vaatisi jonkinlaista käsitteellistä ”siivoamista”. Nykyisellään arviointitutkimuksen sateenkaari sisältää niin monia polveilevia ja käsitteellisesti samankaltaisia tutkimusprosesseja kuvaavia käsitteitä, että on mahdotonta kuvata arvioinnin käytäntöjä yksiselitteisesti (vaikkakin Chenin kirja juuri tähän pyrkii). Chenillä on erinomaisia käsitteitä, joista mikään ei nouse esille toista kirkkaampana, vaikka näin hyvin voisi olla. Esimerkkinä vaikkapa käsite ”suoritusten seuranta-strategia” (Borgin suomennos) on suomeksi ehkä sanahirviö, mutta ”performance monitoring” käsite voisi pitää sisällään sen, mitä vaikuttavuuden arvioinnilla tarkoitetaan. Siitä olisi myös helppo erottaa prosessin seuranta (process monitoring), jonka sisällön ymmärtää vaivatta.

Jos ajatellaan yhteiskuntatiedettä ja sosiaalityön tutkimusta, niin kiinnostavimmaksi käsitteeksi muodostuu ”teorialähtöinen vaikuttavuuden arviointi” (theory-driven outcome-evaluation), jossa arvioidaan systemaattisesti ohjelman kokonaisuutta sekä kehittämisen että tilivelvollisuuden näkökulmista. Teorialähtöisessä vaikuttavuuden arvioinnissa saadaan tietoa väliin tulevista tekijöistä, esimerkiksi asiakastyössä siitä, mitkä ovat ne muuttujat tai vaikutusmekanismit, jotka selittävät, miksi tietyllä toimintamallilla tai työmenetelmällä on mahdollista aikaansaada tavoiteltuja asiakastuloksia tai miksi niitä ei saavuteta.

Toisaalta pitää olla ennakkotieto siitä, millaisia työmenetelmiä, palveluita, kuntoutustoimenpiteitä jne. tarvitaan, jotta asiakkaan tarpeisiin pystytään vastaamaan. Arvioinnin avulla saadaan esille muutosmalli, esimerkiksi asiakastyössä se, millaisia tavoiteltuja muutoksia asiakkaan elämässä on mahdollista ylipäänsä saada aikaan. Oleellisena arviointistrategiana säilyy joka tapauksessa ongelmakohtien etsintä, olkoon kyseessä mihin tahansa projektin/hankkeen kohtaan puuttuminen.

Kirjan kolmas osio on nimeltään ”Asiakasnäkökulman hyödyntäminen arvioinnissa”, jossa on kaksi yleisluontoista artikkelia arvioinnista. Tässä osiossa käsitellään Bikvaa omana menetelmänä ja keskustellaan näkökulmista asiakaspalautteen keräämiseen. Bikva-menetelmän kohdalla todetaan, että sitä aiotaan käyttää jatkossa yhtenä osallistavana menetelmänä kehitettäessä sosiaaliviraston asiakaskäytäntöjä. Vaikka kirjassa ei ehkä suoraan sanota, että tavoitteena on kouluttaa työntekijöistä arviointimenetelmien taitajia tai ainakin arviointimenetelmätietoisia, niin asian voi siitä kuitenkin päätellä. Kirja osoittaa, että tavoite on myös toteutunut.

Neljäntenä ja viimeisenä osiona on ”Suuntautuminen tulevaisuuteen”, jossa ainokaisena artikkelina on Pekka Borgin ja Pertti Korteniemen yhteisartikkeli vaikuttavuuden arvioinnista otsikolla ”Näyttöön perustuvat käytännöt”. Lipsaus sisällysluettelossa: osio IV on kääntynyt numeroksi VI, kertookin ehkä siitä, että kirjan loppuun tullessa on jo sellainen olo kuin kirjassa olisi ollut artikkeleita enemmänkin. Borgin ja Korteniemen artikkeli on kirjan katsausmaisoin artikkeli, eikä perustu suoraan Helsingin sosiaalivirastossa tehtyyn toimintaan. Se kuitenkin yrittää lunastaa Petteri Paasion (2003, 74) tekemän lupauksen siitä, että ”sosiaalivirastossa tulee erityisesti keskittyä asiakkaiden tilannearvioiden ja asiakkaan elämäntilanteen muutosta koskevien arvioiden kehittämiseen”. (Vaikka kirjasta ei löydykään viitettä Paasion jo klassiseen tutkielmaan.) Artikkelit tuo esiin olemassa olevan keskustelun vaikuttavuuden arvioinnin peruslähtökohdista ja haasteista, mutta sen pidemmälle sekään ei pääse, ehkä juuri siksi, että käytännön esimerkit puuttuvat. Borg ja Korteniemi päätyvät melko

yksilökeskeiseen näkökantaan ja painottavat yksilöiden vaikutusta arvioitavassa asiakastyössä.

Kirjan lopetuksena yksilökeskeisyys ei haittaa, onhan se ikään kuin realistinen näkemys sosiaaliviraston arviointimahdollisuuksiin vaikuttavista tekijöistä. Näyttö nimenomaan asiakastyössä niin kuin muukin arviointityö on riippuvainen viimekädessä, ei pelkästään teoriasta ja asiakkaiden asiakkuustilanteisiin tuomista asioita, vaan myös professioiden tuomasta käytännön viisaudesta ja työntekijän persoonallisista ideologioista (Gilgun 2005 mukaan). Kirjan motto voisikin löytyä tästä artikkelista, jossa todetaan, että kaikki näyttö on väliaikaista. Se, mikä toimii, toimii tietyille ihmisille, tietyissä olosuhteissa ja tiettyjen reunaehtojen alaisuudessa. Tästä itse kirja on oiva esimerkki. Se kertoo, mikä on toiminut kehittämishankkeissa ja hieman harmillisesti jättää kertomatta, mikä ei toiminut. Toimimattomuuden, epäonnistumisen ja poikkeuksien kautta päästäisiin ehkä uudelleen arvioinnin yhteiskunnalliselle tasolle eli toimintaympäristöihin ja toimintalogiikkaan sekä organisaatioiden sisäistettyihin kulttuureihin ja järjestelmiin.

 Marja Kaskisaari

ERIKOISTUTKIJJA

STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKÖ

KIRJALLISUUS

Chen, Huey-Tsyh (2005) Practical program evaluation: Assessing and improving planning, implementation, and effectiveness. Thousand Oaks & London: Sage.

Gilgun, Jane F. (2005) The four cornerstones of evidence-based practice in social work. *Research on social work practise* 15 (1), 52-61.

Paasio, Petteri (2003) Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. Helsinki: Stakes, FinSoc työpapereita 3/2003.

Taakse- ja eteenpäin katsovaa uudenlaista sosiaalityön tutkimusta

Kotiranta, Tuija.
Aktivoinnin paradoksit.
Jyväskylä Studies in Education,
Psychology and Social Research
335. Jyväskylä 2008.

Tuija Kotiranta – silloin sukunimellä Lindqvist – tarkastutti lisensiaattityössä Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella vuonna 1996. Olin silloin tutkimuksen toinen tiedekunnan määräämä virallinen työn tarkastaja. Kotiranta puolusti työtään ansiokkaasti, ja tarkastajat hämmästelivät, että miten näin voi tutkia ja että miten näin voi kirjoittaa. Rehellisesti sanoen, ymmärsin tuolloin osittain lukemaani, osittain en. Siksi persoonallinen tarkastettava työ oli. Näkökulmani Tuija Kotirannan väitöskirjaan ei ole objektiivinen, vaan pikemminkin osallisen näkökulma.

Nyt julkaistun väitöskirjan esipuhe – ”kiitokset” – on paljonpuhuva. Se on pituudeltaan kaikkiaan neljä sivua, mikä on hyvin harvoin saatesanojen mitta. Joskus näkee väitöskirjoja, joissa puolenkin sivun mittainen saatesanateksti on ilmiselvästi tuottanut keksimisen tuskaa, kun kiitettäviä ei ole tahtonut muistua mieleen. Eräässä väitöskirjassa taannoin tekijä muisteli muun muassa lämpimästi koiraansa, joka pää kallellaan illan pimetessä katseli työn uuvuttamaa väitöskirjan

tekijää ja muistutti väitöskirjan kirjoittamista tärkeämmistä asioista, kuten lenkille lähdöstä. Kotirannan saatesanojen pituus kertoo Tuija Kotirannan asemasta suomalaisen sosiaalityön ja sittemmin myös arviointitutkimuksen kentällä. Hän on hyvin verkostoitunut ja tuntee liioittelematta ”kaikki”. Väitöskirjan oletettua painoarvoa lisää se, että sen tekijä on seurannut aihepiiriin liittyviä kysymyksiä käytännön sosiaalityöntekijän, tutkijan ja hallintobyrokraatin silmin yli 30 vuotta (s. 19).

Väitöskirja koostuu kaikkiaan 12 pääluvusta. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella ensinnäkin työttömyyteen liittyvää aktivoinnin ideaa. Tekijän sanoin (s. 16) tutkimus on pääosin teoreettista käsiteanalyysia, aktivointia hyvin kuvaavien käsitteiden hakemista, keskustelua aktivoinnin lähikäsitteistä ja näiden suhteista toisiinsa. Tutkimuksen rakenne on periaatteessa looginen, joskin lukijan tehtävää olisi voinut hieman helpottaa. Kotiranta nimittäin yliarvioi keskivertolukijan kyvykkyyden ja omaksumisen taidon.

Tätä tutkimusta ei nimittäin voi alkaa lukea mistä kohtaa tahansa. Tutkimuksen punaisesta langasta kiinni pitäminen edellyttää etenemistä sivu sivulta, jopa rivi riviltä. Egon Guban ja Yvonna Lincolnin magnum opus Fourth Generation Evaluation on siis tämän tutkimuksen näkökulmasta tavallaan paradoksi. Guba ja Lincolnhan pitivät seläistä tutkimusstrategiaa, jossa tutkija heittäytyy

virran vietäväksi, ainoana oikeana. Tutkimuskysymyksen piiruntarkka muotoilu on heille pahasta, koska etukäteen ei voi tietää mitä tuleman pitää. Tähän tutkimukseen Guban ja Lincolnin malli ei sovi lukuohjeena, koska lukija ei voi antaa itseänsä virran vietäväksi. Tämä tutkimus täytyy lukea alusta alkaen. Lukemista (ja lukujen toisiinsa kytkemistä) olisi helpottanut se, jos tutkimuksen alussa olisi esitetty konkreettinen plan of the book siitä, miten luvut ajatuksen tasolla liittyvät aidosti toisiinsa.

Edellä mainitun kaltainen menettely olisi tehnyt tutkimuksen lukemisesta paljon johdonmukaisemman ja ymmärrettävämmän. Nyt kun tällaista johdannossa esitettyä ajatuksenjuoksua ei ole esitetty, lukija joutuu käyttämään kohtuullisesti aikaa päälukujen taitteessa sen kysymyksen pohdintaan, että miten päättyvä ja seuraavaksi alkava jakso liittyvät temaattisesti toisiinsa. Jos teosta lukee sieltä täältä, syntyy vaikutelma, että tekstissä käsitellään asioita vähän ”sieltä ja täältä”, sananmukaisesti. Välillä ollaan pääpolulla, ja välillä taas sivupoluilla.

Tutkimuksen otsikon termi ”paradoksi” on osuva. Monet työttömät kokevat paradoksiksi tilanteen, jossa heitä yritetään aktivoida työmarkkinoille silloin kun töitä ei kerta kaikkiaan ole tarjolla. Toinen paradoksi on, että tämän tutkimuksen tutkimuskohde on tavallaan häviämässä. Vaikka aina on olemassa ihmisjoukko, joka ei jostain syystä työllisty, muuttuu yhteiskunta tämän tutkimuksen ongelman kannalta merkittävästi. Työvoiman tarjontapulumista tulee iso työvoiman kysyntäpulma. Työvoimasta kilpaillaan jatkossa kiivaasti, ja tavallaan Kotirannan tutkimuksen kohteesta tulee yhteiskunnallisena ilmiönä entistä marginaalisempi. Tämä ei tarkoita sitä, että ”ikityöttömät” olisivat yhteiskunnallisesti merkityksetön ihmisjoukko tulevina vuosina, mutta sen rooli tavallaan muuttuu. Kyse on siitä, miten yhteiskunta jatkossa suhtautuu näihin ihmisiin, joiden työkyky ja -halu ovat hukassa. Tämä on merkittävä kysymys myös politiikan näkökulmasta.

Tutkimuksen kirjoitustyyli on pohtiva, perinteisestä väitöskirjaformaattista poikkeava. Teksti on keskustelemaa, ajatuksia herättävää ja pääasiassa

minä-muodossa kirjoitettu. Tässä työssä – ja kirjoittajan tuntien – valittu kirjoitusstrategia toimii, vaikka voi hyvin kuvitella, että jotkut pitävät kirjoitustyyliä liian pohdiskelevana ja rönsyilevänä. Väitöskirjatöitä arvioitaessa kiinnitetään tavallisesti huomiota siihen, mikä on tutkimuksen uutuusarvo ja se, millaiseen tiedonmuodostukseen se perustuu. Uutuusarvon osalta on syytä todeta, että Kotirannan teksti kyllä kokoaa yhteen kattavasti työllisyyden ja aktiivoinnin tematiikkaa ja ilmiöitä. Vaikka Kotirannan tutkimus ei ehkä anna lopullista vastausta aktiivoinnin kysymykseen, kiinnostavia näkökulmia se silti kyllä avaa. Kysymys aktiivoinnista on haastava paitsi työllisyyspolitiikan, myös ammatillisen sosiaalityön näkökulmasta. Kotirannan tutkimustuloksilla on sovellusarvoa sosiaalityön työmenetelmien kehittämässä. Tutkimusta lukiessa jää kysymään, mikä voisi olla aktiivoinnin idea päihdehuollossa tai lastensuojelun asiakasperheiden kanssa tehtävässä työssä, tai vaikkapa kaksoisdiagnoosipotilaiden hoitamisessa.

Tiedonmuodostuksen osalta tutkimuksen empiirinen puoli jää tekstissä jotenkin kummallisesti toissijaiseen rooliin ja tarkastelun keskiössä on Kotirannan ”tajunnanvirtatekniikka”. Aktiivoinnin ideaa tarkastellaan siis teoreettisesti ja käsitteellisesti. Tässä kohdin jää miettimään, millaisen tulkinnan kohteiden ääni olisi antanut tähän tutkimukseen, mikäli tälle äänelle olisi annettu enemmän painoarvoa. Käytetyn tutkimuskirjallisuuden osalta hämmästelin sen kotikutoisuutta. Tämä oli yllätys tietäen Kotirannan laajan lukeisuuden kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden osalta. Olen tuntenut Tuija Kotirannan kohta 20 vuoden ajan ja hän on epäilemättä yksi kansainvälisiä arviointitutkimuksen keskusteluja syvällisimmin tunteva suomalainen tutkija. Toivoa sopii, että Kotiranta suuntaa katseensa seuraavaksi nimenomaan tälle alueelle. Sillä alueella yleiskatseusten aika ei nimittäin ole vielä ohi, viime vuosina julkaistusta teksteistä huolimatta.

 Petri Virtanen
DOSENTTI
NET EFFECT OY

Uusia aineksia vaikuttavuuskeskusteluun

Mäkitalo, Jorma & Turunen, Jari & Viikkumaa, Ilpo (toim.).
Vaikuttavuus muutoksessa.
Verve. Oulu 2008.

Verve on lujaa eteenpäin menevä kuntoutuksen palvelu- ja kehittämysyksikkö Oulussa. Vanhemmat meistä muistavat sen Keuhkovammaliiton Merikosken työkliniikan. Verve on ottanut toimintansa viitekehykseksi toiminnan teoriaan perustuvan kehittävän työntutkimuksen. Syksyllä 2008 julkaistu loistavasti (uskottavuuden kannalta liian loistavasti?) kuvitettu teos on painava opus. Se on painava paitsi grammoina, mutta ennen kaikkea sisältönsä puolesta. Kirjassa on yhdeksän artikkelia, jotka kerrankin tukevat toisiaan. Punaisena lankana on vaikuttavuuden mittaamisen vaikeuden tai jopa mahdottomuuden pohtiminen.

Timo Klaukan teksti on ilahduttavan tervejärkistä. Klaukka varoittaa vaatimasta kuntoutukselta liikoja. Työllistämään pyrkivä kuntoutus ei tuo ratkaisuja paikkakunnilla, joilla työpaikkoja ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi. Yksittäiset kuntoutuksen ammattilaiset havaitsevat työnsä vaikutuksia yksittäisissä asiakaskontakteissa, mutta kattavaa tietoa vaikutuksista on hankala saada. Asiakastyytyväisyydellä mitattua tietoa ei voi pitää vaikuttavuustietona. Klaukan mielestä on

luonnollista, että asiakkaat antavat esimerkiksi kuntoutuskurssien järjestäjille vaikkapa vieraskoreuttaan positiivista palautetta, sillä ”ajanvietto hotellimaisessa ympäristössä virkistää siinä missä etelänmatkakin”. Kuntoutuksen vaikutuksia tulisi hänen mukaansa kuitenkin voida koota kattavasti ja tähän voidaan Klaukan mukaan päästä kehittämällä Kelan tietojärjestelmiä ja toisaalta tekemällä laadullista tutkimusta.

Asko Suikkanen lähtee väitteestä, jonka mukaan suomalaisessa arviointitutkimuksessa ei ole vielä edes alkanut arvioinnin peruskysymysten problematisointi. Hän hakee ratkaisua vaikuttavuustutkimuksen ongelmaan esimerkiksi kuntoutuksen prosessinomaisuudesta. Mutta vuorovaikutuksen esiin saaminen ei ole yksinkertaista. Lopuksi Suikkanen varoittaa realistisen arviointimallin kritiikittömästä soveltamisesta.

Jorma Mäkitalo aloittaa artikkelinsa korostamalla määrällisen ja laadullisen muutoksen eroa. Kun kyse on kehityksellisistä ilmiöistä, voidaan soveltaa teorialähtöistä tapausformulaatiota. Tutkimuksen tulee perustua tarkkaan dokumentaatioon ja vaikuttavuuden arviointiin on perustuttava teoreettiseen tulkintaan intervention kohteena olevan ilmiön luonteesta. Arvioinnissa tarkastellaan, miten henkilö edistyy kehitystavoitteissaan. Motiivit kertovat mielekkästä toiminnan kohteesta ja toiminnan motiivit muuttuvat toiminnan myötä. Tämä on tavallaan itsestään

selvää kaikille, jotka ovat tutustuneet toiminnan teoriaan. Silti usein tuntuu kuin tämä perusoivalus olisi unohtunut esimerkiksi sosiaalihuollossa, jossa tehdään mitä erilaisimpia suunnitelmia ja vannotaan niiden nimeen. Suunnitelmia toki tarvitaan, mutta ”osa muuntuu käytäntöön viettäessä joksikin muuksi”. Tämä on kova kritiikki tavoiteperustaiselle arvioinnille.

Kysymys kausaliteetista vaikuttavuuden kannalta keskeisenä käsitteenä on yksi teoksen keskeisistä teemoista. Ilpo Viikkumaa jakaa kausaliteetin (Johan Goldthorpeen viitaten) kolmeen lajiin. Kausaliteetti voi olla vahvaa riippuvuutta, se voi olla seurauksia tuottavaa tai se voi olla generoiva prosessi. Yrjö Engeström, Hannele Kerosuo ja Anu Kajamaa sanoutuvat irti vaikuttavuuden käsitteestä ja korvaavat sen seuraamuksella ja sen tutkimuksella. Heidän mukaansa lineaarisesti mittaamaan pyrkivä arviointitutkimus epäonnistuu ja seurantatutkimus, joka ei perustu kausaaliväitteille, voi tuoda paremmin esiin esimerkiksi muutosta. Koska jälkikäteen kerätty haastattelutieto perustuu ehkä hatariinkin muistikuviin, seuraamustutkimuksissa hyödynnetään dokumentteja ja ”aineellisten jälkien analyysia”.

Mikael Leiman jatkaa teoksessa muutama vuosi sitten aloittamaansa keskustelua psykoterapiatutkimuksen metodologisista kysymyksistä. Hän kritisoi erityisesti korrelatiivista paradigmaa, koska psykologiset muutokset ovat äkillisiä ja inhimillisiä, ne sisältävät hyppäyksiä ja siirtymiä. Lineaarinen mallintaminen ei vastaa terapeuttisen kehitystapahtuman luonnetta. Olennaista on yksilöllinen mallintaminen.

Väitteitä on pysähdyttävä pohtimaan

Sanoisin tiivistetysti, että kirja on ihana. Se näyttää kevyeltä, ”lukais-tavalta”. Mutta lukaiseminen ei riitä. Kirja ansaitsee paneutuvan lukemisen, väitteitä on pysähdyttävä pohtimaan. Uusia aineksia vaikuttavuudesta käytävään keskusteluun löytyy runsaasti, ja toistan sen Asko Suikkasen jo edellä esittelemäni ajatuksen, jonka mukaan vaikuttavuuden arviointi tieteellisenä disiplina on vasta muotoutumisvaiheessa.

■ **Tuija Kotiranta**

KEHITTÄMISPÄÄLLIKKÖ

STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKKÖ

Suomalainen arviointikäytäntöjen kulttuuriteko!

Korteniemi, Pertti & Borg, Pekka.
Kohti näyttöön perustuvaa
ammattillista käytäntöä?
Stakes, Työpapereita 23/2008.
Helsinki 2008.

Korteniemen ja Borgin vaatimattomalta näyttävä, vain 66 sivun pituinen julkaisu, jossa otsikkokin päättyy kysymysmerkkiin, ei heti tuo mieleen, että käsillä voisi olla jokin kansallisesti merkittävä. Historian tutkijat kuitenkin aina löytävät jälkikäteen käännekohtat tai murrokset, hyvin vaatimattomilta näyttävistäkin dokumenteista. Mitä ilmeisimmin käsissämme on juuri tällainen dokumentti.

Nykyaikaisen sosiaalialan arvioinnin kiistaton käännekohta Suomessa oli heinäkuussa Tampereella 2002 järjestetty Evaluation for Practice -konferenssi. Sosiaalityön arvioinnin kiistaton Grand Old Man Yhdysvalloista, Edward Mullen piti konferenssissa kaksi esitystä. Sama mies, joka jo vuonna 1972 oli mukana julkaisemassa klassikkoteosta *Evaluation of Social Intervention*. Paikalla oli myös brittien hurmaava Lady, näyttöön perustavan ammatillisen käytännön todellinen edelläkävijä lasten ja perheiden palvelujen alalla, Geraldine Macdonald. Vallankumous, suoranaisten liike, mikä Evidence-Based Practice tuolloin oli, iskeytyi ta-

juntaani kun tämä hillitty, vähäeleinen Lady konferenssin pääsaalissa kohdisti sananansa jokaiselle 300 kuulijalleen. ”On viehättävää, että olemme kerääntyneet tänne Tampereelle tapamaan toisiamme ja kertomaan tutkimuksistamme. Toinen vaihtoehto olisi voinut olla, että näiden kolmen päivän ajan, kolmen sadan hengen voimin, olisimme saaneet aikaiseksi yhden *systematic review*’n ja näin olisimme voineet edistää ainakin joidenkin kärsivien ihmisten hyvinvointia.”

Systematic review on sittemmin Suomessa saanut vakiintuneen nimen: systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Joskus sitä ihan vakavasti miettii, onko se suomen kieli vai mikä, joka lässäyttää jokaisen vallankumouksellisen ajatuksen pannukakuksi. Kyseessä on kuitenkin todellinen innovaatio, menetelmä, jossa avoimesti ja kriittisesti kyetään käsittelemään kaikki maailmassa tuotettu tieteellinen tieto siitä, onko tällä kyseisellä menetelmällä, interventiolla, tai palvelulla, juuri tämän ongelman suhteen, todellisuudessa merkitystä ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi. *Systematic review* on kuitenkin vain yksi instrumentti varsinaisessa asiassa eli näyttöön perustuvassa ammatillisessa käytännössä.

Korteniemen ja Borgin julkaisu antaa tasopainoisen yleiskuvauksen näyttöön perustuvan ammatillisen käytännön kysymyksistä sosiaalialalla. He käyvät läpi tärkeimpiä näkökulmia asiaan liittyvässä kansainvälisessä keskustelussa. Meille

suomalaisille – jotka niin kärkkäästi valitsemme puolemme puolesta ja vastaan, muodostamme koulukuntamme jo ennen kuin alkeiskoulun suuntaviivat ovat selvillä – julkaisu on nautittavaa luettavaa. Miksi kaverit onnistuvat näin hetteikköisellä ja tieteellisesti suuria intohimoja mobilisoivalla kentällä näin hyvin? Heidän julkaisunsa yhdestä pienestä alaluvusta kuten realismi tai laadullinen tutkimus on julkaistu kokonaisia kirjoja tieteellistä tekstiä. Nähdäkseni vastaus on ilmeinen. He kirjoittavat näyttöön perustuvasta KÄYTÄNNÖSTÄ.

Evidence-Based Practice tai *Policy* koskee sitä arkista toimintaa, niitä valintoja ja ratkaisuja, joiden perusteella toimitaan. Kysymys on toiminnasta hädänalaisten, kärsivien ihmisten hyväksi. Kysymys on siitä kaikkein omituisimmasta toiminnasta, jossa ei anneta tai osteta, vaan luodaan inhimillisen elämän rakentumisen kannalta merkityksellisiä edellytyksiä. Näyttöön perustuva ammatillinen käytäntö on edelleen Suomessa vallankumouksellinen näkemys. Auktoriteetti, traditio tai valta eivät ole käypää evidenssiä. Ainoa käypä ammatillisen toiminnan perusta on mahdollisimman systemaattisesti, kattavasti ja kriittisesti koeteltu tieto siitä, että tämä voi auttaa sinua. Mutta kuten Korteniemi ja Borg julkaisussaan esittävät, näyttöön perustuva ammatillisen käytäntö ei rajoitu vain tieteellisen näytön arviointiin, vaan yhtä olennainen osa on kyky soveltaa tätä tietoa kulloinkin käsillä olevaan ammatilliseen ongelmaan ja asiakkaan elämäntilanteeseen. Juuri tämä on koko homman ydin.

Tänään jokaisen hyvinvointialan ammattilaisen keskeinen kysymys ei ole, mitä mieltä olen näyttöön perustuvasta ammatillisesta käytännöstä. Todellinen kysymys on eettinen valinta siitä, käytäntö valintojeni perustana sitä alati kasvavaa koeteltua tietoa, joka on joka hetki käytettävissäni. Tai eettinen valinta, että sillä ei ole minulle mitään merkitystä ammatillisena.

Lopuksi on kysymys myös taidoista. Osaanko muotoilla kysymyksen, johon voi saada vastauksen koetellusta tieteellisestä tutkimuksesta? Osaanko kerätä juuri tähän käsillä olevaan ongelmaan liittyvät kaikkialla maailmassa olevat olennaiset tiedot? Kun itse tein gradua yliopistossa,

oli joku muu valinnut puolestani hyvät kirjat, ja kun niihin vain viittaili, homma toimi.

Tärkein syy, miksi näen Korteniemen ja Borgin julkaisun todella merkittäväksi suomalaiseksi kulttuuriteoksi, on, että julkaisu avaa maltillisesti ja tasapainoisesti meidän suomalaisten elämämaailmaa kohti muuta maailmaa. Kulttuuriteko on sellainen läpimurto, joka avaa eri maailmoissa elävät ihmiset ymmärtämään toisiaan. Suomessa sosiaalialalla ei voi olla näkemättä tiettyä sisäänpäin käpertymistä viime vuosina.

Muistan aina kun Suomen sosiaalityön kaikkien aikojen suurin daami Aulikki Kananoja seiso marraskuussa 2004 Kööpenhaminassa Nordic Campbell Center konferenssissa johtajien paneelissa Suomen edustajana. Vaikka muut puhuivat svenskaa, norskaa ja danskaa, ja vaikka hänen osallistuminen oli englanninkielisen tulkkauksen takana, oli hän ainoa joka tykitti, ymmärsi suuren vallankumouksen mahdollisuuden ja jota koko sali kuunteli. Noin sadan osallistujan joukossa Suomesta paikalla oli hänen lisäksi kolme ihmistä.

Korteniemen ja Borgin julkaisun ansiosta vuonna 2008 voi jokainen sosiaalialan ammattilainen perehtyä suomenkielellä ammatillisen työn keskeisimpään tulevaisuuden haasteeseen. Suomessa sosiaalialan ammattilaisten kiistaton vahvuus on korkea koulutustaso. Sopii kysyä, miksi siihen on näin vahvasti panostettu. Keskeinen syy on tietysti se, että luodaan ammatillisille edellytykset oppia ja uudistua jatkuvasti sekä hyödyntää uutta ja alati lisääntyvää parasta mahdollista tieteellistä tietoa.

En tiedä, tiesikö Geraldine Tampereella suomalaisista mitään ennakoita. Mutta nopeasti oppi, kun hän rakastettavaan ja sarkastiseen tyyliinsä imitoi kuulijoiden tunteja: ”Positivism! Aren’t that the Devil!”

Miehet ovat tehneet upean työn, että päästäisiin pirujen pyydystämiseen todelliseen työhön. Ihmisten auttamiseen.

Petteri Paasio
ARVIINTIPÄÄLLIKKÖ
HELSINGIN SOSIAALIVIRASTO

Realistinen evaluaatio kehittämistyössä

Anttila, Pirkko.
Realistinen evaluaatio ja
tuloksellinen kehittämistyö.
Akatiimi Oy, Artefakta 19.
Hamina 2007.

Kirjassa esitellään, miten realistista evaluaatiota on mahdollista hyödyntää erilasten hankkeiden kehittämisessä, vaikuttavuuden ja hyödynnettävyyden arvioinnissa sekä kokemusten ja tietojen siirtämisessä muihin vastaaviin hankkeisiin. Teos keskittyy lähinnä realistisen evaluution mahdollisuuksiin prosessien ja niiden tulosten merkittävyyden selvittämisessä. Kirjoittajan mukaan ydinasia realistisessa arvioinnissa on, että siinä vuorotellaan käytännöllisen ja teoreettisen ajattelun välillä ja tehdään päätelmiä sekä havaittujen tosiseikkojen että asetettujen arviointikriteerien perusteella.

Myös kehittämistyön ja siinä tarvittavan tiedon käsitteitä esitellään. Kirjoittaja paneutuu tarkastelemaan erityisesti sitä, miten saadaan paras mahdollinen ja samalla järkevästi käytettävissä oleva tieto kehittämishankkeen tueksi. Lisäksi esitellään arviointiin liittyviä perusasioita ja arvioinnissa tarvittavia tutkimus- ja muita menetelmiä.

Kirjoittaja näkee, että ammattihenkilöstön velvollisuuksiin kuuluu ammattialansa kehityksen seuraaminen ja toimintansa arvioiminen. Teoksessa pohditaan, millaista asiantuntijuutta tämä edellyttää. Arviointi- ja tutkimusmenetelmien esittelemisen lähtökohtana onkin ammatillinen asiantuntijuus. Mielenkiintoinen uusi ulottuvuus erityisesti realistisen arvioinnin näkökulmasta on, että arviointimallin nähdään soveltuvan yhteiskunnallis-sosiaalisten hankkeiden lisäksi myös fyysisten (mm. taitokulttuuri ja muotoilu) hankkeiden arviointiin.

Pyrkimystä käytännönläheisyyteen on pidettävä kirjan erityisenä ansiona. Kiinnostavaa on pragmaattinen suhtautuminen realismiin. Kirjoittaja kuvaa ja opettaa, miten realistisen evaluaation mallin mukainen toiminta etenee kierroksittain. Tarkoituksena on, että arviointi opitaan kohdistamaan mahdollisimman konkreettisesti kehittämishankkeen tukemiseen.

Pertti Korteniemi
KEHITTÄMISKONSULTTI
HELSINGIN SOSIAALIVIRASTO

Arviointi osallisuuden asialla?

Kivipelto, Minna.
Osallistava ja valtaistava arviointi.
Johdatus periaatteisiin
ja käytäntöihin.
Stakes, Työpapereita 17.
Helsinki 2008.

Kysymys osallisuudesta on ollut arviointiperinteessä esillä kauan. Sillä on ”muinaiset” juurensa metodikeskustelussa, joka kytkeytyi positivismin kritiikkiin sekä laadullisten ja määrällisten menetelmien kädenvääntöön. Toisaalta se liittyi ohjelma-arviointien (program evaluation) pulmiin tiedon luonteesta ja hyödyntämisestä, keskusteluun arvioinnin ja oppimisen suhteesta sekä lopulta kysymykseen arvioinnin vaikuttavuudesta ja legitimitetistä sinänsä. Erityisen relevantti se on ollut kehitysysteistyön arvioinnissa. Sittemmin arvioinnin pluralismi on ikään kuin laimentanut aiemman rintamalinjat. Tällä hetkellä ajankohtaiset arviointiajattelut, kuten relationaalinen arviointi, nousevatkin aiempien dikotomisten keskusteluasetelmien yli. Tästä huolimatta aika ei ole ajanut osallisuuden tai valtaistamisen kysymysten ohi, vaan ne ovat ai-

dosti ajankohtaisempia kuin koskaan. Arvioinnin arkipäiväistymisen ja integroitumisen hallinnon ohjaus- ja kontrollimekanismien ja vaikuttavuusvaateiden sisälle pitäisi valpastuttaa kysymään osallisuuden perään.

Minna Kivipelto, joka perehtyi suhteellisen tuoreessa väitöskirjassaan (Sosiaalityön kriittinen arviointi 2006) arvioinnin teorioiden ja perusteluiden maailmaan, johdattelee nyt osallistavan ja valtaistavan arvioinnin periaatteisiin ja käytäntöihin. Hänen tavoitteensa on ollut tehdä oppimateriaalia, jota arviointeja käytännössä tekevät voisivat helposti hyödyntää. Ideana on

Painaako osallisen sana?

esitellä teemaan liittyviä muutamia peruskäsitteitä ja arviointikäytäntöjä. Paino julkaisussa on kuitenkin arvioinnin käsitteiden avaamisella: Kivipelto lähtee kehystämään asiaansa varsin kaukaa eli hän jäsentää arvioinnin moninaisen suuntausten kenttää sekä puhuu arvioinnin ja tutkimuksen

suhteesta. Vaikuttavuuden käsitettä hän soveltaa tekstin summeeraamisessa. Valtaistavassa arvioinnissa esitellään kompaktisti David Fettermanin ja Robert Adamsin arviointikonseptit, jotka ovat arvioinnin tekijälle sujuvimmin hyödynnettävissä.

Siihen, mihin julkaisu päättyy, olisi hyvä jatkaa eli pohtia kriittisesti osallisuuden paikkaa, ehtoja ja

edellytyksiä arvioinnissa – erityisesti empiiristen aineistojen valossa. Tämäntyyppistä tietoa on jo tuotettu Bikvasta eli asiakaslähtöisen arvioinnin menetelmästä. Voidaan siis kysyä, kuinka paljon asiakkaan sana painaa¹ tai muuttaako asiakkaan puhe työkäytäntöjä²?

■ Riitta Seppänen-Järvelä
KEHITTÄMISPÄÄLLIKÖ
STAKES, FINSOC

¹ Koivisto, Juha (2007) Kuinka paljon asiakkaan sana painaa. Bikva-menetelmän relationaalinen arviointi. Helsinki: Stakes, Raportteja 21.

² Högnabba, Stina (2008) Muuttaako asiakkaan puhe työkäytäntöjä. arviointimenetelmänvaikutuksista. Julkaistaan vuoden 2008 lopussa Stakesin Raportteja -sarjassa

Kriittinen näkökulma arviointiin – Pohtiva matkaraportti Odensen arviointisymposiumista

H. C. Andersenin kaupungissa Odensesa sijaitsevan Etelä-Tanskan yliopiston (Syddansk Universitet) arviointitutkimuksen maisteriohjelma ja Euroopan arviointiyhdistys (EES, European Evaluation Society) järjestivät lokakuussa 2007 yhteistyössä arviointisymposiumin ”Arviointi tietoyhteiskunnassa”. Symposiumiin osallistui noin 80 osallistujaa eri maista.

Symposiumin lähtökohtana oli, että arviointi on yhteiskunnallista toimintaa, jossa tietoa tuotetaan, uusinnetaan ja uudistetaan koko ajan. Konkreettisisissa arviointikäytännöissä tieto saa tai ei saa poliittista relevanssia. Erilaiset näkökulmat arviointiin edustavat niitä sosio-poliittisia intressejä, joiden kautta tietynlainen tieto on saamassa ylivertaisen aseman. Symposiumin avauspuheenvuorot tuottivat mielenkiintoisia näkemyksiä arvioinnin erilaisista käyttötavoista, tarkoituspelistä ja seurauksista yhteiskunnallisessa toiminnassa. Kerromme näiden puheenvuorojen keskeisestä annista. Avauspuheenvuoron käyttäjinä esiintyivät Thomas A. Schwandt, Susan Balloch, Martin Lawn ja Gert Biesta.

Thomas A. Schwandt on kasvatustieteiden professori Illinoisin yliopistosta USA:sta. Hänet oli vastikään nimetty kansalliseen komiteaan, joka edistää yhteiskunnallisen tutkimuksen laatua ja hyödynnettävyyttä. Schwandtin luennon otsikkona oli ”*Mitä arviointitieto antaa käytännön*

toiminnalle”? Hän aloitti väittämällä, että arviointi on muuttumassa suunnitelmien toteuttamisen välineeksi. Arvioinnin nähdään parantavan ja tehostavan ohjelmia ja poliittisia käytäntöjä hallinnon eri tasoilla. Schwandt pohti luennoissaan syitä tälle kehitykselle. Hän tarkasteli myös tieteellisen ajattelun ja käytännön toiminnan välisiä yhteyksiä. Lisäksi luennossa käsiteltiin tieteellisesti tuotetun tiedon merkitystä ohjelmien tehokkuuden määrittelyssä.

Schwandtin mukaan kaikkialla maailmassa arviointi nähdään tiedon tuotannon lähteenä. Schwandt erottaa arvioinnissa kahdenlaista ajattelutapaa, joita hän kutsuu Evaluationiksi ja evaluationiksi. Evaluationissa toimijat nähdään rationaalisina, päämäärätietoisina ja intentionaalisina. Ajatellaan, että toimintaa ohjaavat selkeät tavoitteet ja strategiat. Toiminta on aina merkityksellistä ja suunniteltua. Arviointiin tämänkaltaisella näkemyksellä on se seuraus, että toiminnalla on aina jokin logiikka, jonka avulla sitä voidaan selittää. Kaikki tämä on havainnoitavissa ja luokiteltavissa. Näyttöön perustuvan tiedon tuottaminen on esimerkki Evaluationista. evaluationissa toiminta nähdään kompleksisena, kontekstuaalisena ja interaktiivisena. Käytännöt ovat liikkuvia ja alati muuttuvia, joten yksiselitteistä logiikkaa ei edes etsitä. evaluationissa huomio kiinnitetään toiminnan moraalisen-poliittiseen ulottuvuuteen. Tavoitteena ei kuitenkaan ole kontrolloida tai korjata käytännön toimintaa. Tavoitteena on saa-

da toimijat mukaan kriittisen reflektion prosessiin, jossa näitä ulottuvuuksia arvioidaan. Arvotamista tehdään dialogisessa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Evaluationissa arvioitsija on yhteistyökumppani, ei ulkopuolinen tuomari.

Kaikesta päätellen Evaluationin kaltainen arviointikäsitelmä on vallannut alaa. Tämä näkyy esimerkiksi siten, että erityisesti USA:ssa arviointi määritellään vahvasti managerialististen olettamusten ja käytäntöjen sekä organisatoristen rakenteiden ja prosessien kautta. Näin tuotetaan näkemystä siitä, että juuri tietynkaltainen arviointitieto soveltuu käytettäväksi päätöksenteossa esimerkiksi koulutuksessa tai sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Schwandt edustaa amerikkalaisittain verrattain erilaista ja kriittistä arviointinäkemystä. Hän pyrkii osoittamaan, miten arviointitiedosta on tullut yhä enemmän hallinnan väline. Arviointia käytetään vahvistamaan haluttuja päätöksiä, kuten takaamaan rahoituksen saaminen tai jatkuminen. Schwandtin näkemys on, että tämänkaltainen arviointitiedon käyttö kertoo instrumentaalista tarkoituspelistä. Arviointitiedosta tulee tekninen väline, jolla pyritään osoittamaan haluttuja vaikutuksia. Arviointi on irtaantunut monilta osin sen alkuperäisestä tarkoituksestaan, joka Schwandtin mukaan on ollut yhteiskunnallisten ohjelmien ja toimintojen kriittinen tarkastelu.

Schwandtin arviointinäkemyksessä yhdistyy yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja käytännöllisen filosofian kysymykset. Hänen pohdinnoissaan tarkastellaan inhimillisen toiminnan luonnetta, käytäntöjen ja ymmärryksen luonnetta, arviointitiedon merkitystä ja asemaa tiedon tuotannossa, asiantuntijuuden roolia sekä dialogin ja kriittisen reflektion luonnetta asiantuntijakäytännöissä.

Sue Ballochin puheenvuoron otsikkona oli ”*Kansalliset arvioinnit ja paikalliset kansalliset osallistavan arvioinnin politiikat*”. Balloch on sosiaali- ja terveydenhuollon professori sekä sosiaali- ja terveyspoliittisen tutkimuskeskuksen johtaja Brightonin yliopistosta. Hän on kirjoittanut viime-

aikoina erityisesti arvioinnin poliittisista merkityksistä ja valinnoista sekä osallistavan arvioinnin merkityksestä sosiaali- ja terveysalan arvioineissa. Valtaistuminen, kansalaisuus ja osallistava tutkimus ovat hänen kiinnostuksen kohteitaan.

Balloch näkee, että kaikki arviointitoimintaan osallistuneet ymmärtävät arvioinnin olevan viimekädessä poliittista toimintaa. Arvioinnissa on oltava joka vaiheessa tietoinen erilaisista valtasuhteista, jotka arviointiin vaikuttavat. Valtasuhteet aiheuttavat jännitteitä, joita ilmenee esimerkiksi kansallisten poliittisten tavoitteiden sekä paikallisten ja yksilöllisten tavoitteiden välillä. Lisäksi erilaisella tiedolla on erilainen painoarvo riippuen siitä, kuka tietoa käyttää ja missä. Tilastollinen, laadullinen, hallinnollinen ja ammatillinen tieto ovat esimerkkejä erilaisista tiedon lajeista, joiden välillä on tehtävä valintoja.

Osallistava tutkimus ja arviointi muuttavat Ballochin mukaan käsitystä arvioinnista. Arvioinnista tulee julkisen osallistumisen väline, jolloin toimintojen ja prosessien on muututtava sen mukaisesti. Tutkijasta tulee mahdollistaja, joka arvioinnin välinein lisää osallistujien tietoa ja vaikutusvaltaa. Lisäksi hän huomauttaa, että osallistava arviointi vie aikaa. Hän näkee osallistavassa arvioinnissa kuitenkin enemmän mahdollisuuksia kuin hankaluuksia. Sen avulla voidaan ylittää rajoja, jotka muutoin tulisivat vain vahvistetuksi. Erityisesti osallistava arviointi mahdollistaa tiedon suoran hyödyntämisen käytännössä. Ballochin mukaan arviointi voi toimia oppimisen välineenä. Tämä on yksi niistä näkemyksistä, josta arvioinnin monet teoreetikot ja asiantuntijat ovat kiistelleet pääsemättä siitä yksimieliseen ratkaisuun.

Martin Lawn työskentelee tutkijana Edinburgin yliopiston koulutussosiologian tutkimuskeskuksessa. Hän on tutkinut laajalti eurooppalaista koulutuspolitiikkaa, opettamisen ja oppimisen sosiologiaa ja historiaa. Meneillään olevat tutkimushankkeet ovat laajoja, kuten Euroopan komission tutkimustyö tiedon roolista eurooppalaisen terveys- ja koulutuspolitiikan rakentumisessa ja sääntelyssä.

Arviointitiedosta on tullut hallinnan väline

Martin Lawnin luennon aiheena oli ”*Eurooppalaisen koulutuspolitiikan poliittisen ilmapiirin standardoiminen*”. Erilaisten lakien, sääntelyn, verkostojen ja harmonisoinnin kautta on muodostumassa koulutuksen eurooppalainen poliittinen ilmapiiri. Mittaaminen ja standardointi ovat teknisiä, tietoon perustuvia ja poliittisesti ohjattuja toimintoja. Hän kuvaa asiaa näin: tilastot mittaavat mennyttä, indikaattorit määrittävät tulevaisuutta. Indikaattorein tuotettu tieto on pääosin kvantitatiivista. Standardointi ja mittaaminen määrittävät toimintoja ja luovat käsityksiä hyvistä käytännöistä. Seurauksena on koulutuspolitiikan yhdenmukaistuminen, mutta myös hallinnon vallan ja siihen liittyvän kontrollin kasvaminen. Tätä on vaikea huomata, sillä siirtovaikutus on käytännön toimijalle tavallaan näkymätön. Termi pehmeä hallinto (Soft Governance) kuvaa kompleksista hallinnon muotoa, jossa valta ei ole näkyvää. Arvioinnista on tullut seurantaa (monitoring), joka palvelee tämänkaltaista hallinnointia.

Alan asiantuntijat ja tieteen tekijät ovat merkittävissä roolissa välittäessään tai muuttaessaan koulutuksen eurooppalaista poliittista ilmapiiriä. Koulutuksen tutkimuksessa ja arvioinnissa on tunnistettava, miten uusi näkymätön hallinnointi toimii. Lawnin mukaan koulutuspolitiikan eurooppalaistumisprosessien (Europeanization) tutkimus voisi paljastaa mittaamisen ja standardoinnin hallintoon ja valtaan liittyviä elementtejä.

Gert Biesta luennoi teemasta ”Tiede vai demokratia? Tieto, arviointi ja arvottaminen tietoyhteiskunnassa”. Biesta on koulutusteorian professori ja koulutuksen ja elinikäisen oppimisen keskuksen johtaja Exeterin yliopistossa Britanniassa. Joulukuusta 2007 lähtien hän on hoitanut Stirlingin yliopiston koulutusinstituutin koulutuksen professuuria.

Koulutus ja demokratia sekä koulutustutkimuksen filosofia ja metodologia ovat hänen tutkimuksissaan laajalti esillä.

Hän maalasi uhkakuvia ”tekno-tieteellisestä” yhteiskunnasta, jossa kaikkea testataan. Yhteiskunnasta ja sen toiminnoista muodostuu iso laboratorio, jossa ei vain testata toimintoja vaan myös

muokataan toimintoja, kuten koulutusta vastamaan testiolosuhteita. Käytäntö alkaa palvella tutkimista ja testaamista, ei päinvastoin.

Hänen mukaansa demokraattisessa yhteiskunnassa on oltava erilaista ja eriajanista keskustelua tutkimuksen ja käytännön suhteista. Yksi mahdollisuus on kommunikaation parantaminen käytännön ja tutkimuksen välillä. Joidenkin mukaan ratkaisuna on, että tutkimus itsessään on mahdollisimman käytännönläheistä. Eri tutkimustraditiot antavat erilaisia näkemyksiä, mutta harva voi antaa kattavaa tai täydellistä vastausta. Esimerkiksi kvasikokeellinen tutkimus voi paljastaa, mikä on toiminut tiettyssä tilanteessa. Se voi informoida, mutta ei korvata (käytännöllistä) ammattimaista arviointia (professional evaluation). Hän korosti, että ammattimaisen arvioinnin on oltava koulutuksen väline, mutta myös tavoite.

Lopuksi

Symposium antoi meille yllättävän kriittisen kuvan ajankohtaisesta arviointikeskustelusta. Tietoyhteiskunnassa on olemassa erilaisia trendejä, jotka ovat muuttamassa tai muuttaneet arvioinnin lähtökohtia ja olosuhteita. Trendit ovat poliittisia, hallinnollisia ja sosiaalisia. Näiden erilaisten voimien puristuksessa erityisesti taloudelliset-hallinnolliset vaikuttimet näyttäytyivät arvioinnin mahtitrendeinä. Symposiumin jälkeen jäi varsin jäätävä tunne niistä pohdinnoista, miten näyttöön perustuva tieto yhdistetään erilaisiin tarkoitukseen ja valjastetaan sittenkin helposti hallinnon ja viimekädessä hallinnan välineeksi.

Vaikka symposiumin kuva oli kriittinen, se ei kuitenkaan ollut lohduton. Erilaiset osallistavat tiedon tuotannon tavat ovat yleistymässä. Lisäksi symposium antoi arvioijille aihetta miettiä, miten arviointiasetelmat, menetelmävalinnat ja toteutustavat voidaan valita erilaisin prosessein. Tärkeää on, että arvioinnissa tunnistetaan nämä prosessit, mutta myös avataan mahdollisuuksia toimia eri tavoin, jotta erilainen tiedontuotanto pääsee kasvamaan arvioinnin kentällä. Näin arviointi voi edistää myös yhteiskunnallisen päätöksenteon ja hallinnon demokraattisuutta sekä turvata moniäänisyyttä.

Symposiumin lähtökohtakysymykseen, onko arvioinnin ja tiedon suhde muuttumassa, löytyi vastauksia puolesta ja vastaan. Arviointitieto on johtamassa yksiulotteisempaan maailmankuvaan, jossa ainoastaan tietyin kriteerein ja tietynlaisissa olosuhteissa tuotettu tieto on pätevää. Arvioinnin ”megatrendinä” on edelleen tieteellisesti tuotettu, pääosin kvantitatiivinen tieto. Tässä tiedossa nojaututaan varsin pelkistettyyn maailmankuvaan, jossa toimijat ovat intentionaalisia ja arvioinnin tehtävänä on tukea tehokasta hallintointia. Joillain on valta arvioida ja kontrolloida tiedon tuotantoa enemmän kuin muilla, mikä on johtanut myös uudenlaiseen epätasa-arvoon.

Erilaista tiedontuotantoa on kuitenkin yhä enemmän myös arvioinnissa, kuten Sue Ballochin edustama osallistava arviointitieto. Euroopassa ja myös USA:ssa on kasvava joukko kriittisen arvioinnin puolestapuhujia. He korostavat arvioinnin yhteiskuntapoliittista tehtävää. Arvioinnin tehtävänä on pureutua hallinnon taustalla oleviin prosesseihin, saada toimijat keskustelemaan ja tuottamaan tietoa, joka on merkityksellistä niissä olosuhteissa ja prosesseissa, joissa he toimivat.

Suomalaisittain kriittisen arvioinnin ideologia on mitä ajankohtaisin. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysalalla on meneillään suuria uudistuksia. Onko myös meillä arviointitiedon käyttö liukumassa

kohti Schwandtin, Ballochin, Lawnin ja Biestan kuvailemia uhkakuvia, jossa toimintoja arvotetaan yhdenmukaistamisen, standardoinnin ja määrällisen mittaamisen pohjalta? Missä määrin meillä ammatillisten käytäntöjen kehittäminen ja poliittinen päätöksenteko ylipäänsä nojautuvat arviointitietoon ja kuinka moniäänistä tuotettu arviointitieto on?

Symposiumin huomio, että kieli ja tieto ovat sosiaalisesti linkittyneitä, ei ole uusi, mutta sitä on syytä miettiä uudella tavalla. Arviointikeskusteluissa ei tule keskittyä vain uusien arviointimenetelmien tai suuntausten valloitukseen, vaan olisi myös lisättävä tietoutta siitä, kuinka arvioinnissa kieli ja kielenkäyttö muokkaavat ja uusintavat tietoa. Myös tiedottamisen ja mediayhteyden rooli on merkittävä. Arviointitietoa tulee levittää ja asettaa kriittisen keskustelun kohteeksi. Tästä ovat vastuussa kaikki arviointeja tekevät ja niihin osallistuvat.

■ **Minna Kivipelto**

TUTKIMUSPÄÄLLIKKÖ

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

■ **Tuija Kotiranta**

KEHITTÄMISPÄÄLLIKKÖ

STAKESIN JYVÄSKYLÄN ALUEYKSIKKÖ/FINSOC

Arvioinnin asiantuntijat kokoontuivat Lissabonissa globaalein teemoin

European Evaluation Society:n, EES:n, vuoden 2008 konferenssi järjestettiin Lissabonissa lokakuun alussa. Teemana oli tulevaisuuden rakentaminen ”*Building for the future: evaluation in governance, development and progress.*” Osallistujia oli yli 600, esitelmiä ja postereita yhteensä yli 200.

Konferenssin pääpuhujat keskittyivät kansainvälisen kehitysyhteistyön sekä EU:n toimintapolitiikan ja hallinnoimisen evaluaatioon. Tanskalainen Niels Dabelstein on pitkäaikainen kehitysyhteistyön asiantuntija ja arvioija. Hän toimii tällä hetkellä YK:n Pariisin julistuksen seurantakomitean pääsihteerinä. Hän puhui avajaissemissä kansainvälisen kehitysyhteistyön arvioinnista ja laajenemisesta sekä tulevaisuuden haasteista. Erityisesti Dabelstein korosti kehitysyhteistyöhankkeissa kumppanuutta ja kohdemaiden osallisuutta myös arvioinnissa. Paikalliset arviointipartnerit on uskallettava ottaa mukaan tasavertaisina.

Kehitysyhteistyön teema oli esillä laajemmin kuin koskaan aiemmin myös konferenssin sessioissa. Konferenssin päätöstilaisuudessa puhui yhdysvaltalainen Maailman pankin evaluaatioryhmän (Independent Evaluation Group, IEG) pääjohtaja Vinod Thomas. Hänen aiheenaan oli kehitysyhteistyön tehokkuuden arviointi ja arvioinnin hyödyntäminen.

EES:n entinen presidentti, Rooman La Sapienza -yliopiston sosiaalipolitiikan professori Nicolet-

ta Stame käsitteli laajasti EU:n monentasoiseen hallintoon liittyvää evaluaatiota ja sen toteutusta. EU:n politiikkaan ja toimintaan sekä EU:n rahoitamiin hankkeisiin liittyvät arvioinnit värittävätkin useiden sessioiden sisältöä ja mukana oli useita komission virkamiehiä. Käytännön esimerkkinä EU-tason politiikasta ja sen toteutumisen arvioinnista kuulumme Euroopan huumeseurantakeskuksen (EMCDDA) johtajan, portugalilaisen Maria Moreiran kiinnostavan esitelmän Euroopan huume politiikasta, sen toimeenpanosta ja arvioinnista. Esitelmä kirvoitti vilkkaan keskustelun sekä huume politiikasta että sen arvioinnista.

Konferenssissa sessioita oli aiempaa enemmän – parhaimmillaan 17 samanaikaisesti. Kiinnostavimmat esitykset olivat ilman muuta sessioissa ja niihin liittyneissä keskusteluissa. Metodologiaan liittyvät esitelmät ja keskustelut olivat ehkä konferenssin parasta antia.

Yhdessä konferenssin mielenkiintoisimmista sessioista oli teemana ”mitä olemme oppineet satunnaistetuista kokeista, kultaisista standardeista ja uskottavasta näytöstä”. Sessio perustui Claremontissa toteutettuun seminaariin, jonne kutsuttiin vuonna 2006 Yhdysvaltojen johtavat arviointitutkijat keskustelemaan aiheesta. Stewart Donaldson, Christina Christie ja Mel Mark esittelivät debatin tuloksia ja jo painossa olevaa toimittamaansa kirjaa *What Counts as Credible Evidence in Applied Research and Evaluation*

Practice? (SAGE). Yhdysvalloissa on käyty tulista paradigmasotaa siitä, mikä on oikeaa näyttöä ja millä menetelmillä sitä saadaan. Asia on myös voimakkaasti politisoitunut, kun hallitus määrittelee, millä menetelmillä tuotettu näyttö kelpaa päätöksenteon perusteeksi.

Sessiossa tuotiin esille Claremontin keskustelun tärkeimmät argumentit satunnaistettujen kokeiden ja ei-kokeellisten menetelmien puolesta ja vastaan. Kirjassa keskustelun yhteenvedon tekemisen Mel Markin mielestä koemenetelmille on edelleen paikkansa, mutta rajoitetusti. Hän ehdotti, että debatissa päästäisiin eteenpäin, jos keskustelun nimiä muutettaisiin. Jos argumentoinnin painopiste olisi menetelmien alla olevissa oletuksissa, voitaisiin päästä parempaan toistensa ymmärtämiseen ja demokraattisempaan keskusteluun. Yhden menetelmän kultainen standardi voitaisiin korvata kultaisella standardilla, joka on tarkoitukseen soveltuva menetelmä.

Sosiaalialaan liittyviä evaluaatiohankkeita oli konferenssissa esillä toista kymmentä. Muutaman suomalaisen lisäksi vahvimmin esiintyivät norjalaiset. Norjassa on sosiaali- ja terveysalalle kehitetty arviointimallia, jonka tavoitteena on saada palvelujen käyttäjien ääni kuulumaan palvelujen arvioinnissa ja kehittämisessä. ”Users interview users” -mallia on kehitetty vuodesta 1999 ja käytetty yli 20 kunnassa tai organisaatiossa. Mallissa käytetään laadullisia menetelmiä, muun muassa fokusryhmähaastattelua ja dialogikonferensseja eri intressiryhmien kanssa. Menetelmä on palvelujen käyttäjiä osallistava ja aktivoiva. Malli muistuttaa monin osin meilläkin käytettyä Bikva-menetelmää ja on kiinnostava vertailukohta.

Menetelmästä on Oslolla tehty myös metaevaluaatio, jossa seurattiin hankkeiden tuloksia ja esitettiin kysymyksiä kehitetyn mallin vahvuuksista ja heikkouksista, validiteetista ja reliabiliteetista sekä kyvystä tuottaa uudistuksia palveluihin. Oslon sosiaali- ja terveystoimen edustaja esitteli lopuksi palveluysiköiden jatkuvaa arviointimallia, joka hyödyntää toiminnan kehittämisessä myös palvelun asiakkaiden haastatteluja. Hän arvioi, että tämä kokonaisvaltainen itsearviointijärjestelmä on tuottanut systemaattisesti uutta tietoa ja oppimista Oslon sosiaali- ja terveystoi-

men palvelujen arviointiin ja palvelujen kehittämiseen.

Lissabonin esikonferenssien antia

Konferensseissa usein oppimisen kannalta parasta ovat esikonferenssin työpajat, joissa on puolesta päivästä päivään aikaa keskittyä yhteen teemaan. Lissabonissa oli tarjolla 13 aihetta.

Professori Ray Pawsonin työpajan teemana olivat realistisen synteessin periaatteet, käytännöt ja näkymät. Pawsonin esitys perustui hänen kirjaansa *Evidence-based Policy. A Realist Perspective* (SAGE 2006). Pawson totesi, että arviointitutkimuksessa on tapahtunut käänne kohti tiedon syntetisointia ja systemaattisia katsauksia, sillä näin saadaan kasattua yksittäisen tutkijan kapasiteetin sijaan laajan tutkimusyhteisön voimavarat ja työn tulokset.

Sosiaalisten ohjelmien arvioinnissa ongelmana on kuitenkin niiden monimutkaisuus. Interventiot ovat pitkiä toimeenpanoketjuja ja niissä on paljon osallisia, kukin toteuttamassa niitä omalla tavallaan. Toiset interventiot vaikuttavat niiden toimeenpanoon ja avoimessa ympäristössä interventiot itse muuttavat olosuhteita, jotka saavat ne toimimaan. Pawsonin mukaan perinteinen meta-analyysi, joka yrittää tiivistää lukuisten tutkimusten tulokset muutamalla mittarilla laskettuun vaikutuksen kokoon, hukkaa intervention konkreettiseen sisältöön ja kontekstiin liittyvät tekijät.

Pawson esittää tilalle oman, realistisen synteessin mallin askeleineen. Keskeinen ero verrattuna perinteisiin tietosynteeseihin on, että analyysin yksikkönä ei ole kokonainen ohjelma, vaan yksittäinen ohjelmateoria. Realistisen katsauksen tarkoitus ei ole vain antaa ”tuomioita” ohjelman arvon perusteella, vaan ohjelmateorian jalostaminen niin että paremmin ymmärretään, miten se toimii. Kiinnostus ei kohdistu vain vaikutuksiin, vaan mihin tahansa ketjun vaiheeseen liittyvään ohjelmateoriaan. Siten esimerkiksi ohjelman implementointiin liittyviä hyödyllisiä teorioita voi löytyä aivan toisenlaisistakin ohjelmista.

Pawson on kehittänyt työkaluja erityisesti monimuotoisten ja hankalasti hallittavien ohjelmien

arviointiin. Lähtökohtana on ohjelmien paloitte-
lu ja kartan piirtäminen potentiaalisista ohjelma-
teorioista, joista sitten priorisoidaan, mitkä niistä
otetaan tutkimuksen kohteeksi. Ottamalla tut-
kinnan kohteeksi avainteorioita erilaisissa kon-
teksteissa saadaan syvennettyä tietoa siitä, mikä
ja millä edellytyksillä voisi toimia toisenlaisessa
ympäristössä.

Claremontin yliopiston professori Stewart Do-
naldson järjesti työpajan ohjelmateorian sovel-
tamisesta. Ohjelmien käsitteellistämiseen on
syntynyt monenlaisia työkaluja. Yksinkertaisen
loogisen mallin tekeminenkin lisää selkeyttä ja
ymmärrystä ohjelmasta. Donaldsonin mukaan
perustellun ohjelmateorian avulla voidaan päästä
syvällisempään ymmärrykseen ohjelman logii-
kasta. Se tarjoaa systemaattisen tavan määritellä
ja testata oletuksia siitä, miten ohjelman inter-
ventioiden odotetaan johtavan tavoiteltuihin vai-
kutuksiin.

Donaldson esitteli ohjelmateorian lähtökohtia
alkaan Rossi, Freeman & Lipseyn mallista. Esitys
keskittyi kuitenkin muutosteorian rakentami-
seen ottaen huomioon erityyppisten selittävien
tekijöiden merkitystä (mediaattorit ja mode-
raattorit). Samoin hän esitteli teorialähtöisen
arvioinnin vaiheistusta sekä lähteitä, joiden
pohjalta muutosteoriaa voi rakentaa. Työpajassa
tehtiin myös työryhmissä harjoituksena muu-
tosteoria koulun viidesluokkalaisille suunnatulle
huumeidenkäytön ehkäisyohjelmalle.

Claremontissa on myös kehitetty visuaalinen
tietokoneen työpöytä ohjelmateorian tekemi-
seen ja raportointiin osallisille. Näpsäyttämällä
hiirellä vaikka konkreettista interventiota tai tu-
lostavoitetta löytyy alta aina syvenevästi tietoa

mittaustuloksia myöten. Esitys perustui Donald-
sonin kirjaan *Program Theory-driven Science*, jossa
hänen mukaansa ei ole kerrottu vain positiivisista
saavutuksista, vaan myös esimerkkejä epäon-
nistuneista hankkeista.

Lissabonin konferenssi oli kolmas EES:n kokoon-
tumisista, johon osallistuimme. Konferenssin
hyödyllisyyttä arvioidessamme totesimme, että
kahdessa vuodessa ei näytä tapahtuneen suu-
ria harppauksia. EES:n konferenssit ovat yleensä
korkeatasoisia ja on välttämätöntä seurata, mi-
ten evaluaation taustaideologiat, etiikka, metodit,
kohteet ja käytännöt kehittyvät ja oppia itse lisää.
Yhdysvaltalaiset odottavat nyt lähestyvien vaa-
lien tuloksia ja uskovat muutosten vaikuttavan
myös arvioinnin maailmaan – tästä kuulemme
varmasti EES:n konferenssissa vuonna 2010.

Eija Bergman

KEHITTÄMISPÄÄLLIKKÖ
HELSINGIN SOSIAALIVIRASTO

Pekka Borg

KEHITTÄMISKONSULTTI
HELSINGIN SOSIAALIVIRASTO

MATKARAPORTISSA MAINITTU JUURI
JULKAISTU TEOS, JOKA LIITTYY MYÖS
EDELLÄ ESITELTYYN BORGIN JA
KORTENIEMEN JULKAISUUN:

Stewart I. Donaldson & Christina A. Chris-
tie & Melvin M. Mark (eds.) (2008) *What
Counts as Credible Evidence in Applied
Research and Evaluation Practice?* SAGE.

FinSoc

Stakesin sosiaalipalvelujen arviointiryhmä FinSoc

www.stakes.fi/finsoc ■ s-posti: etunimi.sukunimi@stakes.fi

Yhteystiedot

Ryhmäpäällikkö Riitta Seppänen-Järvelä
puh. (09) 3967 2621, 040 5155539

Ryhmäpäällikön sijainen Anu Muuri
puh. (09) 3967 2372, 040 5852099

Ryhmän sihteeri Hillka Nyström
puh. (09) 3967 2313, 0400 560155

Jyväskylän alueyksikön päällikkö
Erikoistutkija Liisa Heinämäki (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4801, 0400 717475

Tutkija Johanna Hirvonen (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4805, 040 550 1418

Tutkimuspäällikkö Juhani Iivari
puh. (09) 3967 2208, 040 5567302

Suunnittelija Katja Ilmarinen (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4802, 040 595 6680

Tutkimuspäällikkö Ilse Julkunen (vv. -31.12.08)
puh. (09) 3967 2091, 050 3544746

Tutkija Pekka Karjalainen
puh. (09) 3967 2055, 040 5475568

Erikoistutkija Marja Kaskisaari (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4803, 040 487 7392

Erikoistutkija Juha Koivisto
puh. 041 4344619

Kehittämispäällikkö Tuija Kotiranta (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4800, 0400 936878

Sihteeri Kirsi Närhi (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4807, 040 766 0388

Tutkija Raija Lääperi (Jyväskylän alueyksikkö)
puh. (014) 260 4804, 040 717 4380

Tutkija Katri Vataja
puh. (09) 3967 2292, 040 7020899

Tutkija Laura Yliruka
puh. (09) 3967 2081